

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในบทที่หนึ่งผู้เขียนได้เสนอถึงปัญหาของการขาดแคลนพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่ โดยได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาให้มีความเข้าใจกับคุณลักษณะของช่วงเฮือนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่กิจกรรมทางสังคม

การที่จะเข้าไปทำความเข้าใจคุณลักษณะของช่วงเฮือนนั้นจำเป็นต้องมีการทบทวนวรรณกรรมในเรื่อง “พื้นที่กิจกรรมทางสังคม” เพื่อสร้างความเข้าใจในภาพรวมของแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่กิจกรรมทางสังคม โดยในการทบทวนวรรณกรรมในบทที่สองนี้แบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

2.1 การทบทวนวรรณกรรมในเรื่องทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โดยมองผ่านทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ซึ่งเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน สังคม และ พื้นที่ โดยมีลำดับในการนำเสนอ ดังนี้ 2.1.1) พื้นที่ทางสังคม เป็นการนำเสนอว่าพื้นที่และสังคมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร 2.1.2) พื้นที่และแบบแผนทางสังคม เป็นการนำเสนอว่าแบบแผนของสังคมหนึ่งๆนั้นส่งผลหรือมีอิทธิพลอย่างไรต่อพื้นที่ในสังคมนั้นๆ ได้บ้าง 2.1.3) พื้นที่ในสังคมชุมชนและพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่ เป็นการนำเสนอพื้นที่ในสังคมสองรูปแบบ ที่มีแบบแผนทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่ในสังคมชุมชนนั้นได้นำ “ช่วงเฮือน” มาเป็นพื้นที่กรณศึกษา ในขณะที่พื้นที่ในสังคมสมัยใหม่นั้นได้นำเสนอ “ถนนแบ่งปัน” ซึ่งเป็นถนนที่ถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่ทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่ เช่นเดียวกับช่วงเฮือน มาเป็นพื้นที่กรณศึกษา

2.2 การทบทวนวรรณกรรมในเรื่องวิธีการศึกษาพื้นที่ เป็นการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องระเบียบวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่เคยมีการศึกษามาในอดีตเพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องกรอบแนวคิดในการมองพื้นที่และวิธีการในการศึกษาพื้นที่ ประกอบด้วย 2.2.1) ทฤษฎีในการศึกษาพื้นที่ เป็นการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องวิธีการศึกษาพื้นที่ว่ามีวิธีการศึกษาอย่างไร และมีวิธีการเก็บข้อมูลอย่างไร และ 2.2.2) กรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่อง “พื้นที่ทางสังคม” เป็นการทบทวนวรรณกรรมเพื่อที่จะสร้างความเข้าใจแก่ผู้ทำวิจัยว่าในการเข้าไปศึกษาพื้นที่หนึ่งๆนั้นมีกรอบแนวคิดใดบ้าง

2.1 การทบทวนวรรณกรรมในเรื่องทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่

ในส่วนนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โดยมองผ่านทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ซึ่งเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่ โดยมีลำดับในการนำเสนอ ดังนี้ 2.1.1) พื้นที่ทางสังคม เป็นการนำเสนอว่าพื้นที่และสังคมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร 2.1.2) พื้นที่และแบบแผนทางสังคม เป็นการนำเสนอว่าแบบแผนของสังคมหนึ่งๆนั้นส่งผลหรือมีอิทธิพลอย่างไรต่อพื้นที่ในสังคมนั้นๆ ได้บ้าง 2.1.3) พื้นที่ในสังคมชุมชนและพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่ เป็นการนำเสนอพื้นที่ในสังคมสองรูปแบบ ที่มีแบบแผนทางสังคมและระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนที่แตกต่างกัน โดยพื้นที่ในสังคมชุมชนนั้นได้นำ “ช่วงเฮือน” มาเป็นพื้นที่กรณีศึกษา ในขณะที่พื้นที่ในสังคมสมัยใหม่นั้นได้นำเสนอ “ถนนแบ่งปัน” ซึ่งเป็นถนนที่ถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่ทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่เช่นเดียวกับช่วงเฮือน มาเป็นพื้นที่กรณีศึกษา

2.1.1 พื้นที่ทางสังคม

การศึกษาในเรื่อง “พื้นที่” นั้นมีการศึกษาในหลากหลายสาขาวิชาที่แตกต่างกัน โดยแต่ละสาขาวิชานั้นก็มีมุมมองในการมองพื้นที่ซึ่งแตกต่างกันออกไป โดยการศึกษาพื้นที่นั้นสามารถแบ่งได้เป็นสามมิติใหญ่ๆ (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543) ได้แก่ 1) พื้นที่ทางกายภาพ (Physical Space) เป็นการศึกษาพื้นที่ซึ่งเป็นกายภาพในฐานะความจริงเชิงประจักษ์นั้นคือการมองพื้นที่ในลักษณะของปริมาตรที่เกิดจากการประกอบขึ้นและวัดได้ด้วยมิติของความกว้าง ความยาว และ ความลึก 2) พื้นที่ทางสังคม (Social Space) เป็นการศึกษาที่มองว่า พื้นที่นั้นเป็นประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมที่ประจุไว้ด้วยความหมาย (Coded Space) คือพื้นที่นั้นมีได้มีมิติทางด้านปริมาตรซึ่งเป็นพื้นที่กายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีมิติที่เป็นความหมายซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดแก่พื้นที่ ซึ่งความหมายต่างๆของพื้นที่นี้เป็นตัวสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของมนุษย์ที่มีต่อพื้นที่ในเรื่องการให้คำนิยามและจำแนกยะพื้นที่ต่างๆในสังคม โดยการนำนิยามตัวตนและตำแหน่งของมนุษย์แต่ละคนในสังคมเข้าไป

เชื่อมโยงกับพื้นที่ต่างๆในสังคม 3) พื้นที่ทางจิตใจของปัจเจก (Mental Space) เป็นการศึกษาพื้นที่ที่อยู่ภายในจิตใจของผู้คน มิได้เป็นพื้นที่ที่มีอยู่จริงในเชิงกายภาพแต่เป็นพื้นที่ในเชิงจิตวิทยา

จากทฤษฎีว่าด้วยพื้นที่ในสามลักษณะนี้ผู้เขียนได้มุ่งเน้นประเด็นไปในการทบทวนวรรณกรรมในส่วนของพื้นที่ทางสังคมเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัย ที่ต้องการทำความเข้าใจว่า ช่วงเฮือนนั้นมีคุณลักษณะที่ส่งเสริมให้ผู้คนในหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์แน่นแฟ้นกันได้อย่างไร ซึ่งการที่จะเข้าใจคุณลักษณะของช่วงเฮือนได้นั้นจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่ โดยมีลำดับการนำเสนอในส่วนการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ดังนี้ 1.1) พื้นที่และแบบแผนทางสังคม เป็นการนำเสนอว่าแบบแผน

ของสังคมหนึ่งๆ นั้นส่งผลหรือมีอิทธิพลอย่างไรต่อพื้นที่ในสังคมนั้นๆ ได้บ้าง และ 1.2) พื้นที่ในสังคมชุมชนและพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่ เป็นการเปรียบเทียบพื้นที่ในสังคมชุมชนและสังคมสมัยใหม่ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันเนื่องมาจากมีแบบแผนทางสังคมที่แตกต่างกัน โดยในส่วนของสังคมชุมชนนั้นผู้เขียนได้นำช่วงเฮือนมาเป็นตัวแทนของพื้นที่ทางสังคมของสังคมชุมชน และ ในส่วนของสังคมสมัยใหม่นั้นผู้เขียนได้นำถนนแบ่งปันมาเป็นตัวแทนของพื้นที่ทางสังคมของสังคมสมัยใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแบบแผนของสังคมที่แตกต่างกันทำให้พื้นที่ในสังคมมีความแตกต่างกัน

2.1.2 พื้นที่และแบบแผนทางสังคม

บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์ (2547) ได้นำเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ไว้ในวารสารมหาวิทยาลัยศิลปากรฉบับการเมืองเรื่องพื้นที่ ไว้ดังนี้

“ในแง่หนึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันนั้นเป็นเรื่องของการกำหนดกรอบครองพื้นที่ทางสังคม คนคนหนึ่งเมื่อเกิดมา เขาจะถูกนับเป็นสมาชิกในสังคมนั้นๆ อย่างไร และในแบบไหน ซึ่งส่งผลให้ต้องอยู่ในระดับความสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร และแบบใด จะมีช่วงใกล้ช่วงห่างกันแค่ไหน ขอบเขตแค่ไหนที่เขาทำอะไรได้อย่างใจประสงค์ ขอบเขตตรงไหนที่ต้องดำเนินไปตามแบบแผนของกลุ่มแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่ละคนจึงต้องเข้าไปเกี่ยวพันกับการถูกให้ความหมายจากคนอื่นๆ ขณะที่ก็เป็นผู้ให้ความหมายแก่คนอื่นในเวลาเดียวกัน การสร้างอัตลักษณ์ การสลายอัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ล้วนเป็นเรื่องของการกำหนดการครอบครองพื้นที่ทางสังคมอันเป็นเรื่องของการช่วงชิงการกำหนดความหมายและสิ่งที่เรียกว่าคุณค่าต่อตัวมนุษย์ พื้นที่ทางสังคมจึงเป็นสภาวะการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นจากสังคมส่งผลเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตในประจำวันของแต่ละคนในโลกของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์” (บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์, 2547)

ความคิดเห็นของบุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์นั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงมุมมองต่อพื้นที่ ที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ต่างๆ ในสังคมนั้นไม่ได้ “ว่างเปล่าและมีความเป็นกลาง” ดังเช่นในสามัญสำนึกของผู้คนทั่วไป (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543) แต่รูปแบบและความหมายของพื้นที่นั้นล้วนได้รับอิทธิพลจากแบบแผนทางสังคม (Social Pattern) ทั้งสิ้น (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2547) โดยแบบแผนทางสังคมนั้นหมายถึงสิ่งที่ผู้คนในสังคมนั้นๆ มีความเชื่อ ยึดถือ และ ปฏิบัติร่วมกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนกลายเป็นแบบแผนในการปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนาน ซึ่งแบบแผนทางสังคมนี้ทำหน้าที่เป็นเสมือนแม่พิมพ์ที่เป็นเบ้าหลอมแก่การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของผู้คนและพื้นที่ต่างๆ ในสังคม

การที่พื้นที่ถูกล้อมจากแบบแผนทางสังคมนี้ทำให้พื้นที่ในสังคมนั้นเป็นดังตัวสะท้อนความเป็นไปในสังคมนั้นๆ ว่าในสังคมนั้นๆ ผู้คนมีความเชื่อ จารีต ประเพณี กติกา และ ทำที่ ในการอยู่อาศัยร่วมกันอย่างไร โดยพื้นที่จะทำหน้าที่เสมือนสื่อหนึ่งซึ่งเป็นตัวกำหนดว่าผู้คนควรจะปฏิบัติตัวอย่างไร เมื่ออยู่ในพื้นที่ต่างๆ โดยแต่ละพื้นที่ในสังคมนั้นมีความหมายและลักษณะทางกายภาพแตกต่างกัน

พื้นที่ต่างๆในสังคมนั้นมีความหมายและคุณค่าที่แตกต่างกันไป โดยแบบแผนของสังคมจะเป็นตัวกำหนดแยกแยะพื้นที่ต่างๆ ออกเป็นส่วนๆ และกำหนดให้พื้นที่ต่างๆนั้นมีคุณค่าซึ่งแตกต่างกันออกไป ดังเช่นในสังคมชนบทที่มีการให้คุณค่ากับป่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องมาจากผู้คนนั้นต้องพึ่งพาธรรมชาติ ทำให้ผู้คนในชุมชนชนบทนั้นให้คุณค่าแก่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เกิดเป็นแบบแผนทางสังคมขึ้นโดยผ่าน เป็นจารีต ข้อห้าม และ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่า ส่งผลทำให้ผู้คนในสังคมชนบทนั้นมีการรับรู้ว่ามีคุณค่าเป็นพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2547)

ในขณะที่พื้นที่ถูกให้คุณค่าโดยผู้คน ผู้คนเองก็ให้คุณค่าแก่คนอื่นๆในสังคมเช่นเดียวกัน ซึ่งแต่ละผู้คนนั้นมีคุณค่าที่แตกต่างกันออกไป โดยคุณค่าที่แตกต่างกันของผู้คนนั้นเกิดจากการที่ผู้คนต่างๆนั้นมี “ตัวตนทางสังคม” (Social Identity) ที่แตกต่างกัน โดยตัวตนทางสังคมหมายถึง การที่คนๆหนึ่งถูกกำหนดให้ให้มี “สถานภาพทางสังคม” (Social Status) ซึ่งหมายถึง ตำแหน่งของผู้คนนั้นๆในสังคมนั้น เช่น พ่อ แม่ ลูก พี่ ป้า น้า อา เป็นต้น และ “บทบาททางสังคม” (Social Roles) ซึ่งหมายถึง หน้าที่ของบุคคลนั้นๆ ตามที่สังคมกำหนด หรือคาดหวังให้บุคคลนั้นๆ กระทำตาม เช่น พี่ต้องดูแลน้อง, พ่อแม่ต้องสั่งสอนลูกหลาน เป็นต้น (พิทยา สายหู, 2544) ซึ่งการที่บุคคลมีสถานภาพทางสังคมและบทบาททางสังคมที่แตกต่างกันนี้เองทำให้แต่ละบุคคลมีตัวตนทางสังคมที่แตกต่างกัน นำมาซึ่งคุณค่าทางสังคมที่แตกต่างกัน โดยการที่จะบอกได้ว่าตัวตนทางสังคมต่างๆ นั้นมีคุณค่ามากหรือน้อยนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าแบบแผนทางสังคมนั้นๆ เป็นอย่างไร เช่นในสังคมเครือญาติที่ให้ความสำคัญกับลำดับชั้นของความอาวุโส จะให้คุณค่าแก่ผู้ที่มีความอาวุโสมากกว่าผู้เยาว์วัย เป็นต้น

ตัวตนทางสังคมที่แตกต่างกันของผู้คนนี้เองที่ทำให้ผู้คนมีท่าทีในการปฏิบัติในพื้นที่ต่างๆ และผู้คนที่แตกต่างกันไป เนื่องมาจากผู้คนมีตัวตนทางสังคมที่แตกต่างกันส่งผลทำให้ตัวเขามีท่าทีในการทำกิจกรรมในพื้นที่ต่างๆในสังคมที่เขาอาศัยอยู่แตกต่างกันออกไปตามคุณค่าที่ถูกกำหนด จากตัวตนทางสังคมของตนเองว่าสมควรทำกิจกรรมใดและไม่สมควรทำกิจกรรมใดในพื้นที่ต่างๆ

จากที่ได้นำเสนอมาข้างต้นจึงเห็นว่า “พื้นที่” กับ “แบบแผนทางสังคม” นั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันโดยผู้คนที่อยู่ในแบบแผนทางสังคมนั้นๆ จะเป็นผู้กำหนด “คุณค่า” แก่พื้นที่ต่างๆในสังคม

ของพวกเขา ในขณะที่เดียวกันผู้คนที่ถูกกำหนด “คุณค่า” ผ่านสถานะทางสังคมเช่นเดียวกัน โดยคุณค่าของผู้คนในสังคมนี้เป็นการสร้าง “ตัวตนทางสังคม” ขึ้นมาเพื่อกำหนด “สถานภาพทางสังคม” หรือตำแหน่งในสังคม และ “บทบาททางสังคม” หรือหน้าที่แก่คนนั้นๆ ซึ่งตัวตนทางสังคมนี้เองที่ทำให้ผู้คนจะมีท่าทีในการกระทำต่อพื้นที่และผู้คน แตกต่างกันไปตามตัวตนทางสังคมที่ผู้คนนั้นๆ ได้รับมา ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่นั้นแตกต่างกันไปตามแบบแผนของแต่ละสังคม สังคมที่แตกต่างกันนั้นจะมีแบบแผนที่แตกต่างกันและส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่นั้นแตกต่างกันไปด้วย

2.1.3 พื้นที่ในสังคมชุมชนและพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549) ได้แบ่งรูปแบบของสังคมไทยออกเป็นสองรูปแบบได้แก่ 1) สังคมในยุคชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบของสังคมชนบทซึ่งมีรากฐานมาจากสังคมเครือญาติ โดยเป็นยุคสมัยก่อนเริ่มการพัฒนาชุมชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) และ สังคมในยุคทันสมัยและโลกาภิวัตน์ (ในการศึกษานี้จะขอใช้คำว่าสังคมสมัยใหม่) โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2504 จนถึงปัจจุบัน โดย อรศรี งามวิทยาพงศ์ ได้ให้นิยามของสังคมในยุคชุมชน (ซึ่งต่อจากไปนี้ไปจะเรียกว่าสังคมชุมชน) ไว้ว่า สังคมชุมชนส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม ดำรงชีวิตอยู่ในลักษณะร่วมกันเป็นชุมชน กระจายอยู่ตามลุ่มแม่น้ำ และ ป่าเขา โดยโครงสร้างสังคม-เศรษฐกิจ การปกครอง และกิจกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิต ของชุมชนส่วนมากอยู่ในแนวราบ ที่เน้นการร่วมมือ และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเนื่องจากเป็นเครือญาติกัน และได้นิยามสังคมสมัยใหม่ไว้ว่าสังคมสมัยใหม่เป็นสังคมที่พัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตก โดยมีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมไปสู่ความทันสมัยทางวัตถุ และ ปัจเจกนิยมของบุคคล (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549)

ในการนำเสนอต่อไปนี้จะเป็นการนำเสนอพื้นที่ในสังคมสองแบบได้แก่ 1) พื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านซึ่งมีแบบแผนทางสังคมในลักษณะสังคมเครือญาติ และ 2) พื้นที่ในหมู่บ้านสมัยใหม่ซึ่งมีแบบแผนทางสังคมในลักษณะสังคมปัจเจก เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่ในสังคมสองแบบแผนที่แตกต่างกันนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร โดยในส่วนของพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านนั้นมี “ช่วงเฮือน” เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผู้เขียนมุ่งเน้นที่จะทำความเข้าใจเพื่อศึกษาหาคุณลักษณะของพื้นที่ที่ทำให้ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์กันในหมู่บ้านตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ในขณะที่พื้นที่ในหมู่บ้านสมัยใหม่นั้นมี “ถนน” เป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นใหม่ที่มาแทนที่ช่วงเฮือนในอดีตซึ่งการทำความเข้าใจกับถนนนั้นจะทำให้เข้าใจว่าพื้นที่ในสังคมทันสมัยส่งผลต่อความสัมพันธ์ของผู้คนและพื้นที่อย่างไร และได้นำเสนอ “ถนนแบ่งปัน” ซึ่งความพยายามหนึ่งในการพัฒนาถนนให้

เป็นพื้นที่ทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่ เพื่อศึกษาเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ในหมู่บ้านสมัยใหม่ในเมืองเชียงใหม่ต่อไป

2.1.3.1 พื้นที่ในสังคมชุมชน

ในส่วนนี้เป็นการนำเสนอถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และแบบแผนของสังคมชุมชนว่าพื้นที่ในสังคมชุมชนนั้นเป็นภาพตัวแทนของความสัมพันธ์แบบเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบและให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการเชื่อมโยงกันของผู้คนในสังคม โดยช่วงเหือนเป็นพื้นที่ซึ่งเป็นกลไกหนึ่งในการส่งเสริมให้ผู้คนมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะของการเชื่อมโยงแบบเครือข่าย ก่อให้เกิดเครือข่ายในการช่วยเหลือกันขึ้นมากมายในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากในการดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งในการนำเสนอในส่วนของพื้นที่ในชุมชนนั้นประกอบไปด้วย สองส่วนได้แก่ 1.3.1.1) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนทางสังคมและพื้นที่ในสังคมชุมชน ซึ่งเป็นการนำเสนอว่าผู้คนในสังคมชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะเช่นไร และส่งผลให้เกิดพื้นที่ในสังคมชุมชนอย่างไร และ 1.3.1.2) ช่วงเหือนพื้นที่กิจกรรมในสังคมชุมชน เป็นการนำเสนอช่วงเหือนซึ่งเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมที่เกิดจากเป้าหมายของสังคมชุมชน ว่ามีความหมาย ลักษณะทางกายภาพ และ คุณลักษณะอย่างไรแก่ผู้คนในสังคมชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนทางสังคมและพื้นที่ในสังคมชุมชน

อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549) ได้เสนอระบบความสัมพันธ์ของสังคมชุมชน ไว้ว่าเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์แบบเชื่อมโยงและเป็นแนวราบนั้นหมายถึงการเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญสูงสุดกับการเชื่อมโยงกัน ระหว่างผู้คน ในลักษณะของความช่วยเหลือร่วมมือกัน ซึ่งแตกต่างจากความสัมพันธ์ทางตั้งที่เป็นความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจที่จะมีผู้คนที่มีความอำนาจสูงกว่าคอยทำการควบคุมคนที่อยู่ต่ำกว่า โดยครอบครัวในสังคมชุมชนนั้นมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย อยู่อาศัยร่วมกันประกอบไปด้วยคนหลายช่วงอายุและร่วมกันเป็นเครือข่าย จึงมีความหลากหลายของผู้คนให้ได้ปฏิสัมพันธ์และเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สมาชิกทุกคนในเครือข่าย (ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ลูก) จะมีความใกล้ชิดและคลุกคลีกันตลอดเวลา โดยภายในชุมชนส่วนมากมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเป็นปึกแผ่นและสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านนั้นมีความใกล้ชิดและพึ่งพาอาศัยกันอย่างเอื้ออาทรต่อกัน เนื่องจากมีกิจกรรมที่เอื้อให้มีปฏิสัมพันธ์ในแนวราบซึ่งหมายถึงเป็นกิจกรรมที่ให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านได้ทำการร่วมแรงร่วมใจกันในการทำกิจกรรมต่างๆตลอดเวลา โดยมีประเพณี, พิธีกรรม และ กิจกรรมต่างๆเป็นกลไกในการสื่อสาร เช่น พิธีการเกิด, พิธีการตาย, การรักษาผู้ป่วย, การ

รับขวัญ, กิจกรรมการช่วยเหลือกันทำงานของผู้คนในหมู่บ้าน, การช่วยเหลือดูแลให้ความเป็นห่วงเอื้ออาทรต่อกัน และ การพบปะพูดคุยของผู้คนในหมู่บ้าน เป็นต้น กิจกรรมที่ส่งเสริมการสื่อสารต่างๆเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ในหมู่บ้านเปรียบเสมือนครอบครัวขนาดใหญ่ เนื่องมาจากกิจกรรมที่ส่งเสริมการสื่อสารกันในหมู่บ้านนี้ทำให้ผู้คนได้คลุกคลี รู้ทุกข์สุขของสมาชิกในหมู่บ้านนำมาซึ่งการช่วยเหลือเห็นอกเห็นใจกันเห็นคุณค่าความสัมพันธ์ของการผูกสัมพันธ์กันทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ

จากระบบความสัมพันธ์ชุมชนที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางราบของสังคมชุมชนนี้เอง ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเน้นการช่วยเหลือและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในชุมชนในการดำเนินชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ทางราบของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านที่ช่วยเหลือกันในการดำเนินชีวิตนี้ ก่อให้เกิดรูปแบบของเครือข่ายของการช่วยเหลือกันขึ้นในหมู่บ้าน (สุทธิชัย อากาศโร, 2547) โดยผู้คนรู้สึกถึงความเชื่อมโยงกัน และ คอยช่วยเหลือกันตลอดเวลา

สุทธิชัย อากาศโร (2547) ได้ให้นิยามของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายหมายถึงการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วขยายผลออกไปเป็นวงกว้าง เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งในการที่จะส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายนั้นคือการสื่อสาร ซึ่งจะทำให้เกิดชุมชนแห่งสำนึก (Conscious Community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบโดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น อาจจะด้วยพื้นฐานของระบบคุณค่าเก่า หรือ เป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ตีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสาร ด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน โดยมีตัวอย่างของเครือข่ายที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านที่มีรากฐานมาจากสังคมชุมชน อาทิเช่น

เครือข่ายในการเฝ้าระวังภัยหมู่บ้าน เครือข่ายนี้เป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการเฝ้าระวังป้องกันภัยในหมู่บ้าน (Watching) เนื่องจากในชุมชนหมู่บ้านเป็นเครือญาติกันหมด ทำให้เสมือนเป็นหนึ่งครอบครัวใหญ่ ทำให้เกิดความรู้สึกของ “ครอบครัวหมู่บ้าน” ขึ้น (ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, 2547) ส่งผลทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนหมู่บ้านที่เป็นเครือญาติเดียวกันจะได้รับการปกป้องจากเครือญาติในชุมชนหมู่บ้าน ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านจะช่วยเหลือกันสอดส่องดูแลให้หมู่บ้านเกิดความปลอดภัย โดยจะมีการถามไถ่ถึงความทุกข์และอุปสรรคทั้งของบุคคลและชุมชนและการปรึกษาหารือเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) เกิดเป็นเครือข่ายการเฝ้าระวังภัย

หมู่บ้านจากอาชญากรรม, พฤติกรรมต่อต้านสังคม, ภัยพิบัติ และอุบัติเหตุต่างๆ ทำให้เป็นชุมชนหมู่บ้านที่ปลอดภัย เด็กๆสามารถออกไปพื้นที่ใดๆก็ได้ในชุมชนหมู่บ้าน

เครือข่ายการเรียนรู้ระดับหมู่บ้าน เครือข่ายนี้เป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของผู้คนในหมู่บ้าน (Learning) เนื่องจากผู้คนในชุมชนหมู่บ้านที่มาจากสังคมเครือข่ายได้รับรู้ว่าทุกคนเป็นญาติกันหมดและเป็นลูกหลานของผู้คนในชุมชนหมู่บ้าน ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านที่อาวุโสกว่าจะทำการสั่งสอนอบรม เด็กๆ ในหมู่บ้าน โดยการสั่งสอนเด็กในหมู่บ้านนี้เกิดประโยชน์สองส่วนแก่การเรียนรู้ของผู้คนคือ

การจัดেলাทางสังคม การสั่งสอนเด็กๆในหมู่บ้านโดยญาติผู้ใหญ่นี้เป็นการจัดেলাทางสังคม (Socialization) เป็นกลไกหนึ่งที่จะทำให้ผู้คนในหมู่บ้านเจริญเติบโตเต็มที่ตามวุฒิภาวะ (Maturation) (สุพัตรา สุภาพ, 2546) สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นๆในหมู่บ้านได้อย่างมีความสุข โดยการจัดেলাทางสังคมนี้ประกอบไปด้วยเรื่องอาทิเช่น ท่าที, ประเพณี, กฎเกณฑ์, ค่านิยม และความเชื่อ เป็นต้น ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตของสังคมในหมู่บ้านและสามารถควบคุมความรู้สึกนึกคิดและความประพฤติให้เหมาะสมกับวาระและโอกาสต่างๆ

การถ่ายทอดความรู้ การสั่งสอนเด็กๆในหมู่บ้านโดยผู้อาวุโสกว่านี้ยังเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งโดยเป็นการส่งต่อความรู้ของสังคมตนเองไปสู่ผู้คนรุ่นต่อไป ในเรื่องอาทิเช่น ทักษะในทางช่างฝีมือ, ทักษะในงานศิลปะ หรือ ทักษะในการดำรงชีพต่างๆ เป็นต้น อีกทั้งยังเกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้แก่สมาชิกในชุมชน อาทิเช่น การแลกเปลี่ยนความรู้ในการผลิต, ความรู้ในการบริโภค และ การพัฒนาเทคโนโลยี เป็นต้น (อรศรี งามวิทย์พวงค์, 2549)

เครือข่ายการแบ่งปันในหมู่บ้าน เครือข่ายนี้เป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันกันของผู้คนในชุมชนหมู่บ้าน (Sharing) เนื่องมาจากผู้คนมีความรักสนิทสนมเนื่องมาจากการอยู่ในสังคมเครือข่ายส่งผลทำให้ทั้งหมู่บ้านมีความเอื้ออาทรต่อกันและเกิดการดูแลเอื้ออาทรทำให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านต่างแบ่งปันสิ่งที่ตนเองมีแก่สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านด้วยความเอื้ออาทร

เครือข่ายการช่วยเหลือกันในหมู่บ้านเหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งให้เกิดสังคมที่มีความสุข เนื่องจากเครือข่ายการช่วยเหลือกันนี้ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านเกิดความรู้สึกร่วมกันว่าตนเองเชื่อมโยงกับผู้อื่นในหมู่บ้าน (จิระโชค วีระสัย, 2537) ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านมีความหวังใจเอื้ออาทรต่อกัน

เครือข่ายการช่วยเหลือของผู้คนในหมู่บ้านที่พัฒนามาจากความหวังใจเอื้ออาทรของผู้คนในหมู่บ้านนี้ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในหมู่บ้านของสังคมชุมชนโดยทำให้พื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านนั้นเต็มไปด้วยพื้นที่สำหรับการสื่อสารปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนหมู่บ้าน

มากมาย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548) ทำให้ผู้คนได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์และสร้างเสริมความสัมพันธ์ต่อกันตลอดเวลา เพราะมีพื้นที่กิจกรรมทางสังคมอยู่มากมายในชุมชนหมู่บ้าน

ในขณะที่เดียวกันเครือข่ายการช่วยเหลือของผู้คนที่สร้างความรู้สึกอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านนี้ ก็ได้ส่งผลต่อสภาพของพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านทำให้พื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านที่มาจากสังคมเครือญาตินั้นมีเพียงสองพื้นที่ใหญ่ๆ ได้แก่ “พื้นที่ส่วนตัว” ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่ผู้คนเข้าไปจับจองแสดงความเป็นเจ้าของเช่นพื้นที่บนเรือนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนน้อยในหมู่บ้านเช่นพื้นที่ในเรือนต่างๆ และ “พื้นที่ครอบครองร่วม” ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่ผู้คนในหมู่บ้านเป็นเจ้าของร่วมกัน ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งครอบครองเป็นการส่วนตัว เนื่องมาจากพื้นที่ของชุมชนหมู่บ้านในสังคมเครือญาตินั้นเกิดจากแบ่งปันการใช้งานผ่านเวลาและคนหลายรุ่นคนทำให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านผูกพันกับพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนหมู่บ้านจนเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้ครอบครองพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้าน และทำให้เป็นที่รับรู้กันในเวลาต่อมาว่าสมาชิกทุกคนในชุมชนหมู่บ้านนั้นครอบครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนหมู่บ้านและสามารถเข้าไปใช้พื้นที่ครอบครองร่วมได้ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2542) เช่นพื้นที่ข้างเรือนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนหมู่บ้าน

2.1.3.1.1 ข่วงเรือนพื้นที่กิจกรรมในสังคมชุมชน

ข่วงเรือนเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในชุมชนหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ “ครอบครองร่วม” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้คนใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อการสื่อสารกันในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน ส่งเสริมทำให้ในหมู่บ้านเกิดเครือข่ายทางสังคมที่ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านมีการช่วยเหลือกันและเกิดเป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีความเอื้ออาทร

คำว่า ข่วง ในวัฒนธรรมเชียงใหม่จะสื่อความหมายของพื้นที่กิจกรรม ซึ่งมีการใช้งานที่แตกต่างกันไปตามคำขยายต่อท้ายเช่น ข่วงเรือน (ภาพ 2.1) เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมและงานเฉลิมฉลองในหมู่บ้าน, ข่วงวัดเป็นพื้นที่ใช้สำหรับพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาและกษัตริย์, ข่วงเมรุเป็นพื้นที่สำหรับการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย, ข่วงสุสานเป็นพื้นที่ในการฝังศพ, ข่วงสิงห์เป็นพื้นที่สำหรับการทำพิธีกรรมเพื่อปลุกเร้าความกล้าของทหารเพื่อออกศึกสงคราม และ ข่วงประตูเป็นพื้นที่เปิดโล่งหน้าประตูเมืองเพื่อทำพิธีกรรมหลังจากทำการรบชนะศัตรู เป็นต้น (Niwat & Samadhi, 2003) จากการใช้งานที่หลากหลายของข่วงนี้แสดงให้เห็นว่าข่วงเป็นพื้นที่ที่ผูกพันกับมิติที่หลากหลายของวิถีชีวิตชาวเชียงใหม่ในอดีต ตั้งแต่เป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันไปจนถึงเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมตามวาระโอกาสเช่น กิจกรรมเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม, ความเชื่อ และ ประเพณี เป็นต้น

ภาพ 2.1 ช่วงเสื่อในอดีต (อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2537)

ช่วงเสื่อเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในชุมชนหมู่บ้านเชียงใหม่ในที่เกิดขึ้นจากระยะเว้นว่างระหว่างเสื่อ (เรือน) ของแต่ละครอบครัว เนื่องจากจากชุมชนหมู่บ้านเชียงใหม่ในอดีตนั้นเป็นชุมชนเครือญาติซึ่งหมายถึงหมู่บ้านที่เกิดจากการรวมกลุ่มเครือญาติอาศัยอยู่ร่วมกันจนเกิดเป็นชุมชนหมู่บ้าน โดยแต่ละกลุ่มเครือญาติก็จะปลูกเสื่อเป็นกลุ่มอยู่ร่วมกันแบ่งเป็นกลุ่มๆตามเครือญาติต่างๆ ทำให้เสื่อในชุมชนหมู่บ้านเชียงใหม่ในอดีตจึงมีลักษณะกระจายเป็นกระจุก (Clustered-scatter) (อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2537) และมีพื้นที่เว้นว่างระหว่างเสื่อที่ต่อเนื่องสอดแทรกไปทั้งชุมชนหมู่บ้านที่เรียกว่าช่วงเสื่อขึ้น

ลักษณะทางกายภาพของช่วงเสื่อในอดีตนั้นมีลักษณะเป็นพื้นดินเรียบกว้าง บริเวณขอบของช่วงเสื่อมีต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ล้อมรอบช่วงเสื่อซึ่งส่วนใหญ่เป็นต้นไม้ที่ให้ผลสำหรับรับประทานและให้ร่มเงากับช่วงเสื่อ ในช่วงเสื่อจะเป็นที่ตั้งขององค์ประกอบต่างๆในการดำรงชีวิตของเจ้าของบ้าน เช่น ตัวเรือน, ฝั่งข้าว, ศาลาอารักษ์, บ่อน้ำ, ห้องอาบน้ำ, ครกกระเดื่อง, สวนครัว, สวนบ่อน้ำ และ สวนเชิงบันได เป็นต้น อาณาเขตในการครอบครองพื้นที่บ้านของครอบครัวหนึ่งๆจะอยู่ที่ขอบเขตของช่วงเสื่อหนึ่งๆ โดยตัวเรือนตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางของช่วงเสื่อ

มีรั้วโปร่งเป็นเครื่องหมายบ่งบอกอาณาเขตบ้านของแต่ละเครือญาติไว้ (อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2537) และป้องกันไม่ให้สัตว์เข้ามากินยอดอ่อนของพืชสวนครัวที่ปลูกไว้ในช่วง เอียน (วิณี พานิชพันธ์, 2548) โดยมีประตูเปิดเชื่อมช่วงเอียนกันได้ทั้งชุมชนหมู่บ้าน โดยในปัจจุบัน นี้ลักษณะทางกายภาพของช่วงเอียนเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยที่ลักษณะของบ้านเป็นศูนย์กลาง ของช่วงเอียนยังคงมีอยู่ แต่องค์ประกอบอื่นๆเช่น บ่อน้ำ หรือ หลองข้าว นั้น ไม่มีอยู่อีกแล้วมีเพียง ช่วงเอียนที่มีพื้นเป็นดินและกรวด โดยในช่วงเอียนจะมีของใช้มากมายของเจ้าของช่วงเอียนตั้งอยู่ สำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ม้านั่ง และ ที่ตากเสื้อผ้า เป็นต้น (ภาพ 2.2)

ภาพ 2.2 ช่วงเอียนในปัจจุบัน

ในอดีตนั้นผู้คนในชุมชนหมู่บ้านมีความเชื่อกันว่าช่วงเอียนของแต่ละกลุ่มเครือญาติล้วน ได้รับการปกป้องจากผีบรรพบุรุษของแต่ละเครือญาติ โดยเครือญาติที่ปลูกเอียนอยู่รวมช่วงเอียน เดียวกันจะได้รับการปกป้องพิทักษ์จากผีบรรพบุรุษของเครือญาตินั้นๆ ผู้ที่จะเข้ามาอยู่อาศัยใหม่ที่ จะมาร่วมอยู่ในช่วงเอียนเดียวกันต้องทำพิธีขออนุญาตจากผีประจำตระกูลก่อน ความเชื่อเรื่องผี บรรพบุรุษนี้ทำให้สมาชิกเครือญาติที่อยู่ร่วมช่วงเอียนเดียวกันต้องดูแลเอาใจใส่ทำให้ช่วงเอียน สะอาดอยู่เสมอ โดยชาวบ้านจะเก็บกวาดไปไม้แห้งและขยะให้เรียบร้อย หากบ้านใดปล่อยช่วง

เสียนให้สกปรกจะโดนตำหนิจากเพื่อนบ้านว่าเป็นคนเกียจคร้าน โดยในปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าผู้คนไม่ได้มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษดังเช่นในอดีตอีกต่อไปแล้วแต่การทำความสะอาดช่วงเสียนยังเป็นภาพพบเห็นได้อยู่ทุกเช้า (ภาพ 2.3)

ภาพ 2.3 การเก็บกวาดช่วงเสียนในตอนเช้า ของผู้คนในชุมชนหมู่บ้าน

ช่วงเสียนในอดีตนั้นเป็นพื้นที่สำหรับการทำกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะพื้นที่เอนกประสงค์ เช่น พื้นที่สำหรับการสัญจรไปในหมู่บ้าน, พื้นที่สำหรับการเล่นของเด็ก, พื้นที่สำหรับการตากพืชผลทางการเกษตร, พื้นที่การสำหรับการวางผามซอเมื่อมีลูกชายพร้อมจะออกบวช, พื้นที่สำหรับการฟ้อนผีในพิธีการเช่นสรง, พื้นที่สำหรับการตั้งปราสาทเมื่อมีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต, พื้นที่สำหรับการฝึกสอนกระบวณาทำในการต่อสู้, พื้นที่สำหรับการนั่งพูดคุยถามไถ่สารทุกข์สุกดิบ เป็นต้น แต่เนื่องมาจากในปัจจุบันนี้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านไม่ได้ทำเกษตรกรรมอีกต่อไปผู้คนจึงไม่ได้ใช้ช่วงเสียนในแง่ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพื้นที่ในการทำเกษตรกรรมอีกต่อไปแต่ใช้ช่วงเสียนเป็นพื้นที่ในการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นส่วนใหญ่ (ภาพ 2.4)

ภาพ 2.4 การใช้ช่วงเอื้อนเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมทางสังคมของผู้คนในชุมชนหมู่บ้าน

คุณลักษณะของช่วงเอื้อน

จากลักษณะของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านที่ทำกิจกรรมหลากหลายประเภทในช่วงเอื้อนนี้ ทำให้สรุปได้ว่าช่วงเอื้อนนั้นมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่น ไม่ว่าจะเป็นความยืดหยุ่นในการทำกิจกรรมได้หลากหลายหรือความยืดหยุ่นในการเปลี่ยนแปลงขนาดตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยมีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

ช่วงเอื้อนมีความยืดหยุ่นในการทำกิจกรรมได้หลากหลายประเภท ในหนึ่งพื้นที่ช่วงเอื้อนนั้นสามารถทำกิจกรรมได้หลากหลายประเภท เช่น พื้นที่ประกอบกิจกรรมทางประเพณีและความเชื่อ, พื้นที่พบปะญาติมิตร, พื้นที่นันทนาการในครอบครัว, พื้นที่ชก้าง, พื้นที่ทำงาน, พื้นที่นั่งเล่น และพื้นที่ทำกิจกรรมส่วนตัวของเจ้าของบ้าน เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าช่วงเอื้อนมีความยืดหยุ่นในการทำกิจกรรมได้หลากหลายประเภทตั้งแต่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน, กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเครือญาติ, กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว ไปจนถึงกิจกรรมส่วนตัว ทำให้ช่วงเอื้อนนั้นมีความสัมพันธ์กับหลายมิติของวิถีชีวิตผู้คนในชุมชนหมู่บ้านเชิงใหม่

ช่วงเอื้อนมีขนาดยืดหยุ่นได้ตามกิจกรรมที่เกิดขึ้น เนื่องจากช่วงเอื้อนเป็นพื้นที่กิจกรรมที่สอดแทรกกระหว่างเอื้อนต่อเนื่องไปตลอดทั้งชุมชนหมู่บ้าน ช่วงเอื้อนจึงมีขนาดที่ยืดหยุ่นได้ตาม

ประเภทกิจกรรมที่เกิดขึ้น เช่นหากในเครือข่ายเกิดมีผู้อาวุโสเสียชีวิต ญาติพี่น้องที่มีช่วงเฮือนอยู่ติดกันจะรวมใจกันให้ช่วงเฮือนของตนเองเชื่อมกับช่วงเฮือนของญาติพี่น้องคนอื่นๆ เพื่อใช้สำหรับการเป็นพื้นที่ในการจัดงานศพ หรือเมื่อมีพิธีกรรมสำคัญ

ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านสามารถเข้าไปใช้งานในช่วงเฮือนของเครือข่ายใดๆก็ได้ เนื่องจากช่วงเฮือนนั้นเกิดจากสังคมเครือข่าย ในชุมชนหมู่บ้านล้วนผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน (ยศ สันตสมบัติ, 2544) ทำให้ผู้คนสามารถใช้ช่วงเฮือนได้ทั้งชุมชนหมู่บ้าน ไม่มีผู้ใดครอบครองช่วงเฮือนไว้เป็นส่วนตัว เป็นการ “ครอบครองร่วมกัน” ทั้งชุมชนหมู่บ้าน (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2542)

ช่วงเฮือนและการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชนหมู่บ้าน

การที่ช่วงเฮือนเป็น “พื้นที่ครอบครองร่วม” ของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านและเป็นพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นในการทำกิจกรรมได้หลากหลายประเภทโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้งานร่วมกันระหว่างพื้นที่สัญจรและพื้นที่กิจกรรมทางสังคมนี้ทำให้ระหว่างการเดินทางสัญจรไปในชุมชนหมู่บ้านได้ ชาวเชียงใหม่ได้พบเพื่อนบ้าน, ญาติมิตร และ สมาชิกคนอื่นในชุมชนหมู่บ้านซึ่งกำลังทำกิจกรรมต่างๆ อยู่ในช่วงเฮือนเป็นการส่งเสริมทำให้เกิดกิจกรรมทางสังคม ทำให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านในกลุ่มเครือข่ายมีความใกล้ชิดสนิทสนมเกิดการแลกเปลี่ยนให้ความช่วยเหลือช่วยกันสอดส่องดูแลสุขทุกข์ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเชิงเครือญาติกันได้แทบทั้งชุมชนหมู่บ้าน (สุพัตรา สุภาพ, 2547) ดังนั้นจึงทำให้เห็นได้ว่าช่วงเฮือนเป็นปัจจัยหลักในการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน เป็นพื้นที่ที่มีส่วนอย่างมากในการส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้เกิดเครือข่ายการช่วยเหลือกันในสังคม

จากลักษณะของช่วงเฮือนที่เป็นพื้นที่ครอบครองร่วมส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางสังคมในชุมชนหมู่บ้านและเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน แสดงให้เห็นว่าช่วงเฮือนในชุมชนหมู่บ้านเชียงใหม่นั้นไม่ได้เป็นทำหน้าที่เป็นพื้นที่ในเชิงกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างรากฐานให้ชุมชนกำเนิด และดำรงอยู่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548) เนื่องจาก “พื้นที่ครอบครองร่วม” ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนออกมาทำกิจกรรมในช่วงเฮือนในชุมชนหมู่บ้านก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และนำมาซึ่งความรู้สึกอยู่ร่วมจนพัฒนาไปเป็นเครือข่ายทางสังคมในที่สุด (สุพิศย์ อากาศโร, 2547)

2.1.3.2 พื้นที่ในหมู่บ้านสมัยใหม่

ในส่วนนี้เป็นการนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างสังคมสมัยใหม่และพื้นที่ในหมู่บ้านสมัยใหม่ โดยในหมู่บ้านสมัยใหม่มีการแบ่งแยกพื้นที่สองส่วนระหว่างพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวอย่างชัดเจน ซึ่งการแบ่งพื้นที่กันอย่างชัดเจนระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสังคมในลักษณะปัจเจกนิยมซึ่งทำให้เกิดการขาดความรู้สึกอยู่ร่วมในชุมชน และ ก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย แต่กระนั้นก็มีการพยายามพัฒนาถนนให้กลายเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่ที่เรียกกันว่า “ถนนแบ่งปัน” (Shared – Streets) เพื่อสร้างความรู้สึกอยู่ร่วมให้กลับคืนมาอีกครั้ง โดยในการนำเสนอในส่วนพื้นที่ในหมู่บ้านสมัยใหม่นั้นแบ่งการนำเสนอออกเป็นสองส่วนเช่นเดียวกับการนำเสนอพื้นที่ในสังคมชุมชน โดยประกอบไปด้วย 2.1.3.2.1) ระบบความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนทางสังคมและพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่ เป็นการนำเสนอความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมในยุคชุมชน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ส่งผลอย่างไรต่อพื้นที่ในสังคมชุมชนหมู่บ้านที่ดำรงมาในอดีต และ 2.1.3.2.2) ถนนแบ่งปันพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่ เป็นการนำเสนอถนนแบ่งปันซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้คนในสังคมสมัยใหม่พยายามนำถนนซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านสมัยใหม่มาทำการพัฒนาเพื่อทำให้เป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคม

2.1.3.2.1 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนทางสังคมและพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่

รูปแบบสังคมในประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมชุมชนสู่สังคมสมัยใหม่อย่างเต็มทีด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 สืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบันที่ต้องการจะให้ประเทศไทยมีความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งการทำชาติให้ทันสมัยนี้ส่งผลต่อความสัมพันธ์ในชุมชนให้เปลี่ยนแปลงไป โดยทฤษฎีการพัฒนาไปสู่ความสมัยใหม่เชื่อว่าการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขยาย (Extended Family System) นั้นมีผลเสียมากต่อการพัฒนาประเทศ (อรรถศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) เนื่องมาจากการอยู่ร่วมกันในลักษณะครอบครัวขยายที่ผู้คนเป็นเครือญาติกันนั้น ไม่ส่งเสริมให้เกิดการก่อให้เกิดผู้นำและผู้ประกอบการ และการออมทรัพย์ของบุคคลและครอบครัวขยายนั่นไม่เทียบเท่ากับการออมทรัพย์ของครอบครัวเดี่ยว การที่ครอบครัวขยายที่มีรากฐานมาจากสังคมชุมชนไม่ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้เอง ทำให้ในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาตินั้นมีการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการลดน้อยจำนวนของครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวแบบตะวันตกซึ่งถือว่าเป็นความก้าวหน้าทางการพัฒนา (อรรถศรี งามวิทยาพงศ์, 2549)

การพัฒนาสู่ความทันสมัยนี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายแก่ชุมชนหมู่บ้านอาทิ เช่น

ระบบความสัมพันธ์ซึ่งเคยพึ่งพากันอย่างแน่นแฟ้นของสังคมชุมชนได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐในยุคสมัยใหม่ ซึ่งศูนย์รวมการตัดสินใจและการจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคมทำให้รัฐเข้ามาเป็นผู้จัดการการพัฒนาอย่างผูกขาด โดยเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตและการบริโภคภายในชุมชนไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในยุคนั้นคือ เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาอาศัยกันเองในระดับต่างๆ มาเป็นการผลิตสินค้าเกษตรกรรมเฉพาะอย่าง เพื่อขายให้กับตลาดแล้วนำรายได้จากการขายมาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคจากตลาด เศรษฐกิจแบบใหม่นำชุมชนไปสู่การสร้างความสัมพันธ์กับตลาดอย่างเข้มข้น เกิดภาวะปัจเจกนิยมในการผลิต-บริโภค เพราะแต่ละคนแยกเปลี่ยนกับตลาดไม่ได้แยกเปลี่ยนกันเองอีกต่อไป และต่างคนต่างดิ้นรน เผชิญปัญหาหนี้สิน ปัญหาต่างๆของตนเอง มีผลให้บุคคลไม่มีเวลาและเงื่อนงำที่จะดำรงชีวิตอย่างมีปฏิสัมพันธ์ได้อย่างแน่นแฟ้นเหมือนเดิม (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549)

การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมทั้งหมู่บ้านที่ผู้คนเคยดำเนินวิถีแบบเดียวกัน และมีโอกาสปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548) สู่งานในภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมที่ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านไม่ได้มีวิถีชีวิตแบบเดียวกันอีกต่อไปทำให้ความสัมพันธ์สนิทสนมที่เคยมีในหมู่บ้านแปรเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นปัจเจกมากขึ้น โดยผู้คนในชุมชนหมู่บ้านจะมีความสนิทสนมกับกลุ่มคนนอกชุมชนหมู่บ้านที่พวกเขาอยู่ร่วมในสังคมนั้นๆ อาทิเช่น กลุ่มคนในที่ทำงาน และกลุ่มคนที่มีรูปแบบการใช้ชีวิตที่ใกล้เคียงกัน มากกว่าผู้คนบ้านใกล้เรือนเคียง

ในขณะที่เครือญาติที่เคยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันต่างย้ายออกไปอาศัยอยู่ที่อื่น ก็มีผู้คนแปลกหน้าย้ายเข้ามาในหมู่บ้านเนื่องมาจากการแบ่งขายที่ดิน ทำให้เกิดการย้ายถิ่นเข้ามาของคนแปลกหน้า ทำให้ชุมชนหมู่บ้านที่เคยเป็นเครือญาติกันทั้งหมดนั้นแปรเปลี่ยนไป ทำให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านไม่มีความสนิทสนมแน่นแฟ้นต่อกันดังเช่นในอดีต

การเปลี่ยนแปลงต่างๆเหล่านี้ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านที่เคยมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกันจนสามารถพัฒนาเป็นเครือข่ายในการช่วยเหลือดูแลกันนั้นได้แปรเปลี่ยนไป และเนื่องมาจากระบบความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตสมัยใหม่ซึ่งขยายตัวมาอย่างต่อเนื่องในสังคมไทยจนถึงปัจจุบันยังไม่สามารถพัฒนาให้เกิดความเป็นชุมชนในความหมายของระบบความสัมพันธ์ดังเช่นในสังคมชุมชนหมู่บ้านในอดีต (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2548) ทำให้บุคคลในสังคมเมืองรู้จักกันเพียงผิวเผินก่อให้เกิดปัญหาความเหงาโดดเดี่ยว (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) ซึ่งสังคมสมัยใหม่ที่ขาดการส่งเสริมให้ผู้คนมีความสัมพันธ์กันนี้เองทำให้ผู้คนเกิดความสูญเสียหลากหลายด้านไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียทางด้านสังคม (Social Costs) นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาความไม่

ปลอดภัยในการอยู่อาศัยเนื่องจากอาชญากรรม และคุณภาพชีวิตอันตกต่ำเนื่องมาจากยาเสพติด (นิเทศ ดิณะกุล, 2546) และการสูญเสียในด้านจิตวิทยา (Psychology Costs) เช่น การรู้สึกถึงความแปลกหน้าต่อกันของผู้คนในสังคม, ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในการดำรงชีวิต เป็นต้น

การพัฒนาจากสังคมชุมชนไปสู่สังคมสมัยใหม่นี้นอกจากจะส่งผลทำให้เกิดการสูญเสียและปัญหาทางด้านสังคมต่างๆแล้วยังส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านอีกด้วย จากแต่เดิมซึ่งผู้คนในชุมชนหมู่บ้านเคยรับรู้และเข้าใจว่าพื้นที่ต่างๆในชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นของส่วนรวม โดยไม่มีผู้ใดในชุมชนสามารถครอบครองพื้นที่ในลักษณะเป็น “ทรัพย์สินส่วนตัว” (Private Property) ได้เนื่องมาพื้นที่ต่างๆในชุมชนหมู่บ้านนั้นผู้คนล้วนมีความผูกพันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษและรู้สึกว่าตนเองนั้นได้ครอบครองพื้นที่ในชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่งการรับรู้และเข้าใจว่าพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็น “ถูกครอบครองร่วม” โดยผู้คนในชุมชนหมู่บ้านนั้น ก่อให้เกิดการใช้ที่ดินในชุมชนหมู่บ้านร่วมกันของผู้คนทั้งในลักษณะถาวรและการสับเปลี่ยนกันของผู้คนในสังคมชุมชนเป็นภาพสะท้อนแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทรัพย์สินมีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ของชุมชน (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2547) ทำให้พื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านนั้นประกอบไปด้วย “พื้นที่ครอบครองร่วม” และ “พื้นที่ส่วนตัว”

ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาสู่ความเป็นหมู่บ้านสมัยใหม่ทำให้พื้นที่ครอบครองร่วมและพื้นที่ส่วนตัวที่เคยดำรงอยู่ในชุมชนหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ด้วยการที่ภาครัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านประกอบกับการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่วิถีชีวิตแบบสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีรากฐานมาจากสังคมปัจเจกนิยม มีความพยายามทำให้ “ชุมชนหมู่บ้าน” เปลี่ยนแปลงเป็น “หมู่บ้านสมัยใหม่” ซึ่งประกอบไปด้วยพื้นที่สองส่วนในหมู่บ้านนั้นคือ “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่สาธารณะ” (สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, 2547) โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วนนี้เกิดจากการที่รัฐเข้ามาจัดการชุมชนหมู่บ้านและต้องการมีอำนาจเหนือชุมชน (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) ทำให้เกิดการ “นิยาม” การครอบครองพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านใหม่ จากเดิมที่พื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านซึ่งไม่ว่าจะเป็น “พื้นที่ส่วนตัว” หรือ “พื้นที่ครอบครองร่วม” นั้น ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านต่างเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ทั้งหมด เปลี่ยนแปลงเป็น “พื้นที่สาธารณะ” ซึ่งครอบครองโดยรัฐ และ “พื้นที่ส่วนตัว” ซึ่งครอบครองโดยปัจเจก หรือกลุ่มปัจเจกบุคคล และได้ทำลาย “พื้นที่ครอบครองร่วม” ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ที่เคยยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนหมู่บ้านให้หายไป (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2542)

ปัญหาการขาดแคลนพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่นั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในหมู่บ้านสมัยใหม่ในเชียงใหม่หรือประเทศไทยเท่านั้น แต่เป็นปัญหาที่ถกหมู่บ้านสมัยใหม่ทั่วโลก จึงทำให้เกิดการพยายามพัฒนาหมู่บ้านสมัยใหม่ให้มีพื้นที่กิจกรรมทางสังคม โดยการนำพื้นที่

สาธารณะซึ่งมีอยู่แล้วในทุกหมู่บ้านมาทำการพัฒนาให้เป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคม โดยมีชื่อเรียกว่า “ถนนแบ่งปัน”

2.1.3.2.1 ถนนแบ่งปันพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่

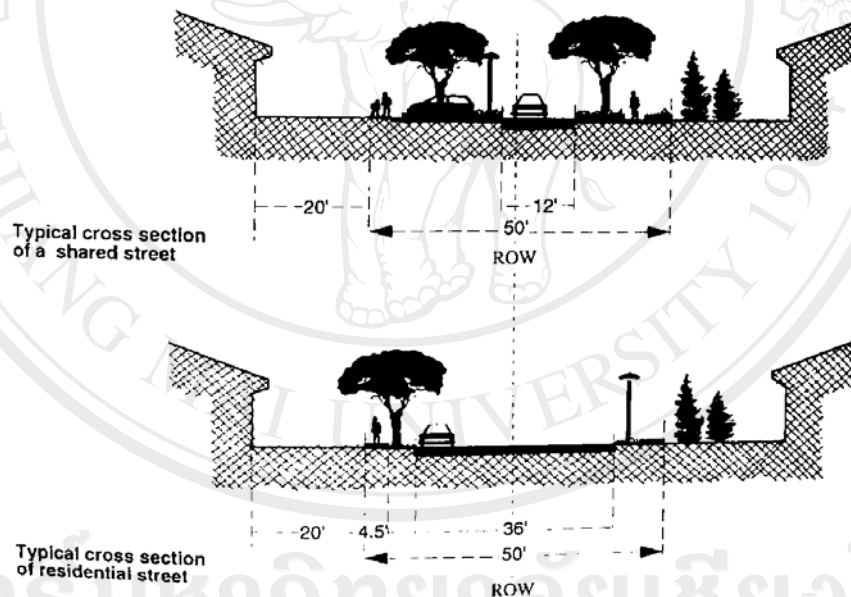
ในส่วนนี้จะเป็นการเสนอถึงถนนแบ่งปัน (Shared Street) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ได้พยายามแก้ปัญหาในการที่ผู้คนในหมู่บ้านสมัยใหม่ต่างเป็นคนแปลกหน้าไม่มีความรู้สึกเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเนื่องมาจากขาดแคลนพื้นที่ครอบครองร่วมของหมู่บ้านสมัยใหม่ โดยการพยายามพัฒนาให้ถนนในหมู่บ้านสมัยใหม่ที่มีอยู่เดิมให้สามารถเป็นทั้งพื้นที่สำหรับการทำกิจกรรมทางสังคมและ การใช้งานสำหรับยานพาหนะ ให้กลับมาใช้งานให้เป็นมิตรกับผู้คนอีกครั้งหนึ่ง

ถนนเป็นองค์ประกอบทางกายภาพชนิดหนึ่งของเมืองในสังคมตะวันตกที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนมาช้านาน โดยในอดีตนั้นถนนไม่ได้มีประโยชน์ใช้สอยเพื่อรองรับการสัญจรไปมาของยานพาหนะเท่านั้น (Road) เนื่องมาจากพาหนะในอดีตนั้นไม่ได้มีความเร็วดังเช่นในปัจจุบัน ทำให้ผู้คนในอดีตมองถนนเป็นพื้นที่เว้นว่างระหว่างอาคาร ถนนเป็นพื้นที่ (Street) ซึ่งสามารถทำกิจกรรมต่างๆได้ รวมไปถึงกิจกรรมทางสังคม (Southworth & Ben-Joseph, 1997) จนมาถึงยุคสมัยใหม่ (Modern Age) นี้เองที่มีการกำหนดให้ถนนนั้นเป็น “เส้นทาง” สำหรับยานพาหนะเท่านั้น ไม่สามารถทำกิจกรรมอื่นใดได้ ทำให้วิถีชีวิตบนถนน (Street Life) นั้นได้เลือนหายไป ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมามากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความไม่ปลอดภัยในชุมชนเนื่องจากพื้นที่นั้นบริเวณนั้นไม่ได้ถูกเฝ้าระวัง หรือปัญหาการเลือนหายของความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นต้น

แนวความคิดในเรื่องถนนสำหรับชุมชนอยู่อาศัยได้ผ่านการถกเถียงจากนักคิดและมีพัฒนาการในสังคมตะวันตกมายาวนาน โดย Southworth & Ben-Joseph (1997) ได้เสนอว่า ถนน (Street) นั้นประกอบไปด้วย ส่วนที่เป็นกายภาพ (Physical Part) ซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยในระดับพื้นฐานในการใช้เป็นพื้นที่สัญจรไปมาของยานพาหนะ แต่ในขณะเดียวกันถนนก็ยังมิบทบาทสามารถเป็นพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Social Part) อีกด้วย โดยถนนนั้นเป็นพื้นที่หนึ่งในการใช้ร่วมกันของการสัญจรของขบวนพาหนะ (Vehicular Movement), การพบปะทางสังคม (Social Contacts) และ กิจกรรมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้น (Civic Activities)

แนวความคิดในเรื่องถนนแบ่งปัน (Shared Street) เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1959 โดย Colin Buchanan ซึ่งเป็นสถาปนิกและวิศวกรในประเทศอังกฤษ โดยเริ่มแรก Buchanan ได้เสนอแนวความคิดในเรื่อง “ห้องชุมชน” (Urban Rooms) โดยเสนอว่าในเมืองนั้นควรมีสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อที่ผู้คนสามารถออกมาประกอบกิจกรรมทางสังคมภายนอกบ้านของตนเองได้ โดยได้เสนอ

ให้แบ่งถนนออกเป็นประเภทต่างๆ ตามละแวกที่ถนนนั้นๆ ตัดผ่าน และทำการควบคุมความหนาแน่นของการจราจรตามถนนแต่ละประเภท เพื่อให้ลักษณะทางกายภาพของถนนนั้นมีความเหมาะสมต่อกิจกรรมที่เกิดขึ้นในละแวกนั้นๆ ของเมือง (ภาพ 2.5) โดยในแรกเริ่มนั้นแนวความคิดเรื่องห้องชุมชนของ Buchanan นี้ไม่ได้รับการตอบรับที่ดีนักจากนักการเมืองของอังกฤษ จนกระทั่งในช่วงปลายปีค.ศ. 1970 รัฐบาลอังกฤษได้ทำการรวม Ministry of Transportation เข้ากับ Ministry of Housing เข้าด้วยกันเป็น Department of Environment ทำให้ถนนและการเคหะถูกดูแลรับผิดชอบอยู่ในส่วนราชการเดียวกัน ทำให้เกิดการพิจารณาการออกแบบถนนและการออกแบบชุมชนอยู่อาศัยไปพร้อมกัน ทำให้เกิดการบูรณาการระหว่าง ถนน และ หมู่บ้านสมัยใหม่ ทำให้แนวความคิดเรื่องห้องชุมชนของ Colin Buchanan ได้ถูกยอมรับ นำมาปรับใช้ และได้รับการยกย่องให้เกียรติและถูกขนานนามว่าเป็น “Father of Traffic Calming”

ภาพ 2.5 การปรับเปลี่ยนรูปแบบถนนให้สอดคล้องกับกิจกรรมในละแวกนั้นๆ ของเมือง
(Southworth & Ben-Joseph, 1997)

แนวความคิดของ Buchanan นั้นได้เป็นแรงบันดาลใจให้ Niek De Boer อาจารย์แห่งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี Delft และ มหาวิทยาลัย Emmen ในประเทศเนเธอร์แลนด์ ได้ทำการออกแบบถนนให้ผู้ขับขี่ยานพาหนะมีความรู้สึกประหนึ่งว่าได้ ผู้ขับขี่ได้ขับขี่ยานพาหนะอยู่ในสวนของเพื่อนบ้าน ทำให้ผู้ขับขี่ ต้องคอยระมัดระวังผู้ใช้ถนนคนอื่นๆที่กำลังทำกิจกรรมบนถนน ทำให้

เกิดถนนที่ผู้คนนึกเกิดความระมัดระวังในการขับขี่ และได้เรียกการออกแบบถนนในลักษณะนี้ว่า Woonerf ซึ่งเป็นภาษาเนเธอร์แลนด์ซึ่งมีความหมายว่า “ลานแห่งชุมชนอยู่อาศัย” (Residential Yard) ในขณะเดียวกันนั้นมหาวิทยาลัยแห่งเทคโนโลยี Delt ได้ตัดสินใจทำการทดลองปรับปรุงถนนในย่านชุมชนเก่าแก่ซึ่งเป็นชุมชนอยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเมืองด้วยแนวความคิดลานชุมชนแห่งการอยู่อาศัยนี้เช่นเดียวกัน โดยผู้คนในชุมชนนั้นมีความต้องการพื้นที่ไว้สำหรับให้เด็กๆ ได้ออกมาเล่นกับเพื่อนๆ ในชุมชน ให้เด็กๆ ช่วยคอยดูแลกัน ในขณะที่พ่อแม่ออกไปทำงานนอกบ้าน แต่ในปัจจุบันนั้นในชุมชนนี้เต็มไปด้วยตึกหนาแน่นสำหรับการอยู่อาศัยและถนน ขาดแคลนพื้นที่เล่นของเด็กๆ มหาวิทยาลัย Delt จึงได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงผิวถนนกับทางเท้าให้มีผิวเดียวกันและได้มีการบรรจุ ลาน, ต้นไม้, ที่นั่ง และ สวนเล็กๆ ลงไปบนถนน เพื่อให้ถนนนั้นกลายเป็นพื้นที่สำหรับเด็กๆ ใช้วิ่งเล่น และสามารถใช้เป็นพื้นที่สำหรับการสัญจรไปมาได้ในช่วงเดียวกัน

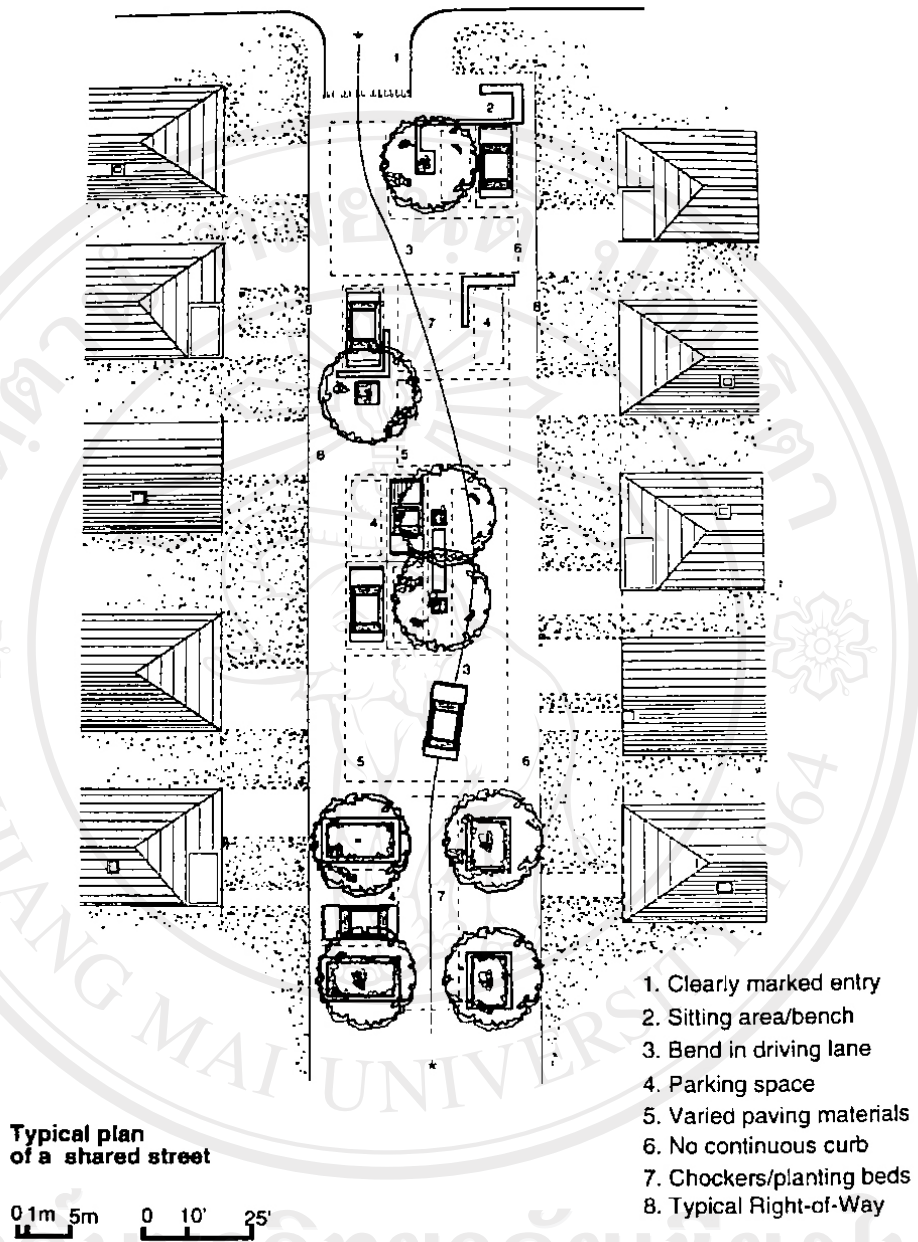
แนวความคิดเรื่องถนน Woonerf ประสบความสำเร็จอย่างสูงทำให้แนวทาง (Guidelines) และข้อกำหนด (Regulations) ของถนนในลักษณะนี้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วในประเทศเนเธอร์แลนด์ และในหลายประเทศในเวลาต่อมาไม่ว่าจะเป็นในประเทศเยอรมันในปีค.ศ. 1976, ประเทศอังกฤษและสวีเดนในปีค.ศ. 1977, ฝรั่งเศสและญี่ปุ่นในปีค.ศ. 1979, อิสราเอลในปีค.ศ. 1981 และ สวิตเซอร์แลนด์ในปีค.ศ. 1982 โดยในปีค.ศ. 1990 ถนนแบ่งปันกว่า 3,500 สายได้ถูกสร้างขึ้นในเนเธอร์แลนด์ และเยอรมัน, มากกว่า 600 สายในญี่ปุ่น, และกว่า 600 สายในอิสราเอล โดยในหลายๆชุมชนนั้นถนนในลักษณะนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจนกลายเป็น รูปแบบหลักของถนนในชุมชน โดยมีชื่อเรียกที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามท้องที่ต่างๆเช่น Wohnstrafen หรือ Living Street ในประเทศเยอรมัน, Shared Street หรือ Mixed Court ในประเทศอังกฤษ, Community Doro หรือ Community Street ในญี่ปุ่น และ Rehov Meshulav หรือ Integrated Street ในอิสราเอล โดยในปัจจุบันถนนแบ่งปันได้มีชื่อที่เป็นสากลคือ Unified Street System (Southworth & Ben-Joseph, 1997) (แต่ผู้เขียนขอใช้คำว่าถนนแบ่งปันเนื่องมาจากเชื่อว่ามี ความหมายเกี่ยวข้องกับพื้นที่กิจกรรมทางสังคมที่กำลังศึกษามากกว่า)

คุณลักษณะของถนนแบ่งปัน

ถนนแบ่งปัน (ภาพ 2.6) คือการที่ผู้คนใช้ถนนในหมู่บ้านสมัยใหม่เป็นพื้นที่ในการใช้งานร่วมกันระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคมและการสัญจรของยานพาหนะ โดยให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในชุมชน การเล่นของเด็กๆ และการพบปะสมาชิกคนอื่นๆ ในหมู่บ้าน มากกว่าการสัญจรไปมาของ

ยานพาหนะ โดยให้การสัญจรของยานพาหนะเป็นเรื่องรอง โดยมีเกณฑ์ดังนี้ (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

- ถนนถูกปรับปรุงให้เป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมชุมชนสำหรับย่านอยู่อาศัย
- ถนนถูกลดทอนความสามารถในการสัญจรผ่านของยานพาหนะ
- พื้นผิวของถนนเป็นพื้นที่ที่ใช้ร่วมกันระหว่างทางเท้าและพื้นที่สัญจรของรถโดยทางเท้าเป็นอาณาเขตครอบคลุมไปทั้งถนน ทำให้การเดิน และ การเล่น สามารถทำได้ทั่วทั้งถนน
- ถนนแบ่งปันสามารถใช้ได้ทั้งในถนนสายเดี่ยว (Single Street) หรือ เป็นการรวมกันระหว่างถนนและลาน(หรือพื้นที่ในรูปแบบอื่นๆ)
- ทางเข้าสู่ถนนแบ่งปันต้องรับรู้ได้ชัดเจน อาทิเช่นมีการเปลี่ยนพื้นผิวของถนนหรือมีการสร้างเครื่องกีดขวางเพื่อบ่งบอกเขตแดนของถนนแบ่งปัน
- ไม่มีการแบ่งแยก ระหว่าง ทางเท้า และถนน
- ความเร็วของรถอาจถูกจำกัด โดยวิธีมากมาย อาทิเช่น การสร้างสิ่งกีดขวาง (Barriers) บนถนน, การทำให้รูปแบบของถนนเกิดความคดเคี้ยว (Deviations) และ เลี้ยวอ(Bends) และการทำให้ผิวดจราจรของถนนเป็นคลื่น (Undulations)
- ที่พักอาศัย มีทางเข้าของยานพาหนะจากทางหน้าบ้าน
- ทั่วทั้งถนนปกคลุมไปด้วยการจัดองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ และสตรีทเฟอร์นิเจอร์

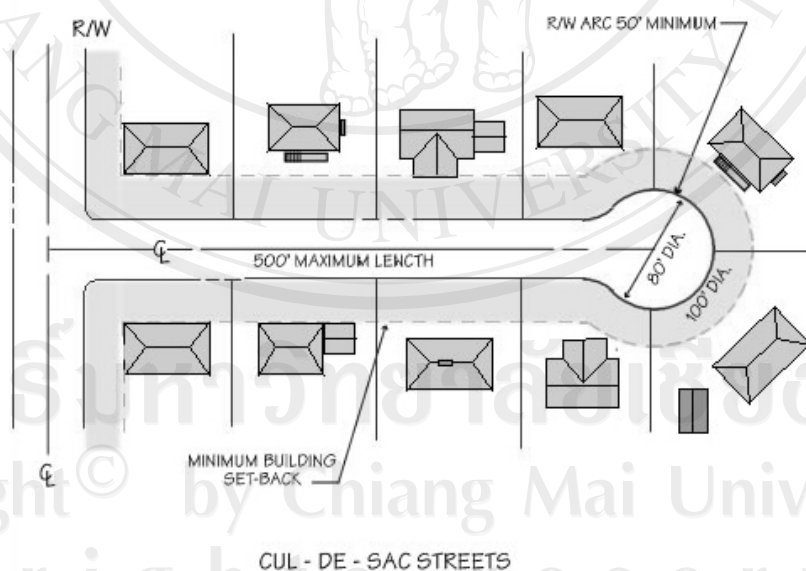

ภาพ 2.6 ลักษณะทางกายภาพของถนนแบ่งปัน (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

ถนนแบ่งปันทำให้ผู้คนในหมู่บ้านสมัยใหม่ออกมาทำกิจกรรมนอกบ้าน ทำให้ผู้คนได้มีโอกาสพบปะเพื่อนบ้านของตนเอง เป็นตัวนำไปสู่การเกิดกิจกรรมทางสังคม ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านสมัยใหม่ที่มีถนนแบ่งปันเป็นรูปแบบของถนนในหมู่บ้านนั้น มีความรู้สึกที่ถนนเป็นส่วนหนึ่งของบ้านตนเอง เกิดความรู้สึกครอบคลุมพื้นที่ร่วมกัน ผู้คนมักจะให้การดูแลรักษาต้นไม้ ที่อยู่ใกล้บ้าน อีกทั้งยังส่งเสริมให้ผู้คนเกิดความรู้สึกอยู่ร่วมกับผู้คนในชุมชน โดยมีงานวิจัยหลายชิ้นที่ระบุว่า หากสมาชิกของชุมชนใช้เวลาอยู่ในถนนมากขึ้นเท่าใด กิจกรรมทางสังคมทางของชุมชนจะ

เพิ่มตามไปด้วย (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

ถนนปลายตัน (Cul-De-Sac) (ภาพ 2.7) เป็นถนนแบ่งปันรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็น ลานคล้ายรูปแบบทางกายภาพของช่วงเฮือน โดยคำว่า Cul-De-Sac เป็นภาษาฝรั่งเศสหมายถึง “ถนนปลายตัน” ซึ่งหมายถึงถนนที่มีปลายตันไม่สามารถต่อไปที่ไหนได้อีก โดยที่ปลายสุดของ ถนนอาจจะจบลงด้วยพื้นที่ ลาน, สวน หรือแม้แต่เป็นสถานที่บางอย่างเช่น ร้านอาหาร ร้านกาแฟ เป็นต้นโดยความตั้งใจแรกในการสร้างถนนปลายตันขึ้นมานั้นเพื่อป้องกันในเรื่องความอันตรายที่ เกิดขึ้นจากความเร็วของยานพาหนะ อีกทั้งเป็นการป้องกันในเรื่องของการถูกรบกวนโดยเสียงและ มลภาวะอื่นๆ จากผู้ขับขี่อื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่อาศัยในละแวกบ้านนั้น แต่ใช้ถนนเป็นทางลัดเพื่อจะไปสู่ ส่วนอื่นๆของหมู่บ้าน โดยถนนปลายตันนี้ถูกเสนอให้จัดทำขึ้นสำหรับถนนหมู่บ้านอยู่อาศัย โดย รองรับบ้านไม่เกิน 20 หลังต่อหนึ่งถนนปลายตัน โดยที่ปลายสุดของถนนมีพื้นที่กัลดรถ ในลักษณะ ของวงเวียน โดยมีบ้านเดี่ยวล้อมรอบล้อมรอบวงเวียนอยู่ โดยแต่ละบ้านใช้พื้นที่ริมถนนหน้าบ้าน ของตนเองเป็นพื้นที่จอดรถ โดยส่วนใหญ่แล้วพื้นที่ทางเท้าและพื้นที่ถนนจะรวมเป็นพื้นที่เดียวกัน ไม่มีการแบ่งแยก โดยบ้านทุกหลังที่ล้อมรอบถนนอยู่นั้นจะหันหน้าบ้านเข้ามาสู่ถนน ลักษณะของ บ้านที่หันหน้าบ้านเข้ามาสู่ถนน

ภาพ 2.7 ลักษณะทางกายภาพของถนนปลายตัน (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

การใช้ถนนร่วมกับทางเท้า และการมีพื้นที่กัลดรถซึ่งเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่เพียงพอในการ ทำกิจกรรมทางสังคมนี้เองทำให้ถนนปลายตันนั้นเกิดลักษณะที่ประกอบไปด้วย 1) ถนนที่เงียบ

เนื่องจากการทำถนนปลายตันทำให้ผู้ขับขี่รถยนต์ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับบ้านในละแวกนั้นจะไม่ขับเข้ามาในบริเวณนั้นๆ ทำให้เกิดการจำกัดปริมาณรถยนต์โดยอัตโนมัติ ทำให้ในละแวกบ้านไม่มีเสียงดังรบกวนแก่ผู้อยู่อาศัย แตกต่างจากถนนในลักษณะตาราง (Grid) ที่ทำให้เกิดการสัญจรไปมาของพาหนะทั่วทั้งหมู่บ้านสร้างความรบกวนแก่ผู้อยู่อาศัย 2) ถนนปลอดภัย เนื่องจากมีการแบ่งแยกระดับหลักและย่อยของถนนออกอย่างชัดเจน ทำให้ถนนปลายตันซึ่งเป็นถนนย่อยนั้นมีรถยนต์สัญจรผ่านไปมาในจำนวนที่จำกัด และเนื่องจากถนนมีระยะสั้นทำให้ผู้ขับขี่ในถนนปลายตันนั้นใช้ความเร็วที่จำกัดทำให้ถนนมีความปลอดภัย 3) ถนนที่มีความเป็นส่วนตัว เนื่องจากการที่ไม่มีรถยนต์สัญจรไปมา และการถูกจำกัดผู้ที่จะเข้ามาใช้พื้นที่ถนน ทำให้ผู้คนที่อยู่ในถนนปลายตันแต่ละสายมีความรู้สึกเป็นส่วนตัวในละแวกบ้านของตนเอง ไม่ถูกรบกวนโดยคนอื่น ๆ

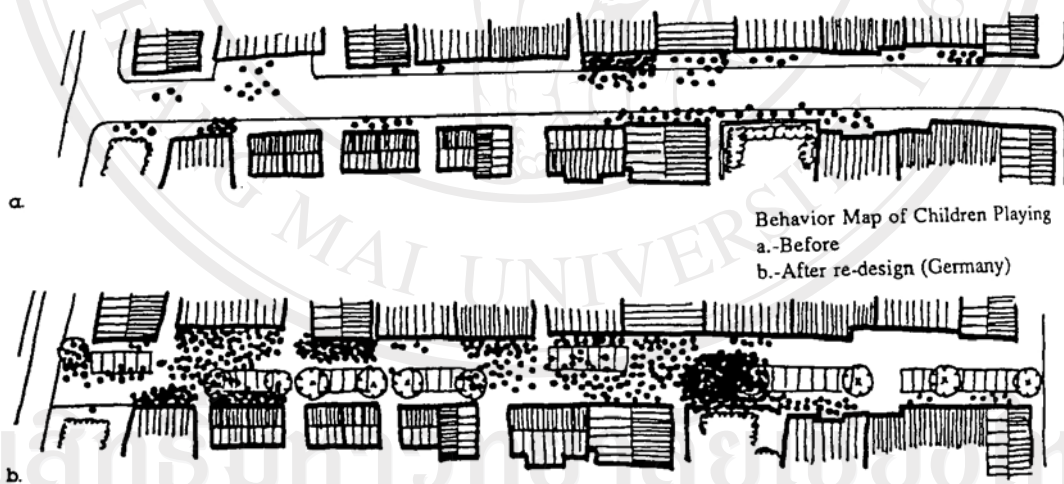
ลักษณะทั้งสามประการซึ่งประกอบไปด้วยถนนที่เงียบ ถนนปลอดภัย และ ถนนที่มีความเป็นส่วนตัว ก่อให้เกิดลักษณะที่เป็นคุณและโทษแก่ถนนปลายตัน ขึ้นอยู่กับคุณภาพของชุมชนที่ผู้อยู่อาศัยในบริเวณนั้น ด้วยสภาพตลาดอาคารเชื่อมโยงกับถนนอื่นๆ ทำให้ถนนปลายตันบางสายกลายเป็นพื้นที่มีวุ่นวาย ก่อให้เกิดอาชญากรรมและความไม่ปลอดภัยแก่ผู้อยู่อาศัยที่มีบ้านอยู่ในถนนปลายตันนั้นๆ แต่เนื่องจากการที่มีลักษณะเป็นถนนปิดของถนนปลายตันนี้เองที่ทำให้ถนนปลายตันกลายเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมให้แก่บ้านในละแวกนั้น ซึ่งได้มีการพยายามเสนอวิธีการแก้ปัญหาในเรื่องอาชญากรรมในถนนปลายตันอย่างมากมายหลายทาง ไม่ว่าจะเป็นการแก้ปัญหาในเชิงกายภาพเช่น การเชื่อมปลายตันของถนนด้วยทางเท้าไปสู่ปลายตันต่อไปไม่ให้ถนนปลายตันเป็นพื้นที่ปิดตายอีกต่อไป หรือการแก้ปัญหาในเชิงการจัดการ เช่นการจัดตั้งผู้คอยตรวจตาพื้นที่ต่างๆของหมู่บ้าน เป็นต้น โดยถนนปลายตันที่ถูกพัฒนาให้กลายเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในลักษณะของถนนแบ่งปันนั้น ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในสังคมที่เงียบสงบและปลอดภัยดังเช่นหมู่บ้านในประเทศญี่ปุ่น (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

ถนนแบ่งปันและการสร้างเครือข่ายช่วยเหลือในหมู่บ้านสมัยใหม่

ผลการวิจัยจากหลากหลายประเทศเสนอว่าผู้คนยินดีที่จะใช้ถนนการเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ หากถนนนั้นๆ มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมส่งเสริมในการทำกิจกรรมทางสังคม (Gehl, 2001) โดยจากการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการใช้ถนนเป็นพื้นที่ชุมชน ในถนน Woonerven เมือง Hanover ประเทศเยอรมัน ในช่วงก่อนและหลังการปรับปรุงถนนด้วยการเพิ่มพื้นที่ในการเล่นและพื้นที่ในการทำกิจกรรมที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น พบว่าเด็กๆออกมาเล่นที่ถนนโดยไม่จำเป็นต้องมีผู้ใหญ่คอยดูแลมากขึ้นและในระยะเวลาที่ยาวนานยิ่งขึ้น (Southworth & Ben-Joseph, 1997) (ภาพ

2.8) แสดงให้เห็นว่าการปรับปรุงให้ถนนในชุมชนกลายเป็นถนนแบ่งปันนั้น ทำให้ผู้คนรู้สึกถึงความรู้สึกอยู่ร่วมกัน และ รู้สึกถึงความปลอดภัยในการอยู่อาศัยในชุมชนมากขึ้น ถึงขนาดยินยอมให้เด็กๆ ออกมาเล่นภายนอกบ้านได้ด้วยตนเอง ในขณะที่ผลวิจัยเรื่องพฤติกรรมการใช้ถนนเป็นพื้นที่ชุมชนในประเทศญี่ปุ่น พบว่าชาวญี่ปุ่นร้อยละ 90 ยินดีที่จะใช้ถนนแบ่งปันและชาวญี่ปุ่นร้อยละ 67 มีความเห็นว่าถนนแบ่งปันนั้นมีความปลอดภัยในการเป็นพื้นที่แก่ให้เด็กในการเข้าไปเล่น โดยผู้คนที่คิดว่าถนนปลอดสายสามารถมีประโยชน์ได้มากกว่าประโยชน์ใช้สอยเดียวและทำให้เด็กที่มีพื้นที่เล่นไปได้ตลอดสายของถนนไม่เฉพาะที่ทางเท้าเท่านั้นและชาวญี่ปุ่นร้อยละ 66 เห็นว่าถนนถนนแบ่งปันส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางสังคมและการสนทนาระหว่างเพื่อนบ้าน เช่นเดียวกับผลการสำรวจในประเทศอิสราเอลที่แสดงให้เห็นว่า ถนนแบ่งปันส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางสังคมระหว่างเพื่อนบ้านมากขึ้น โดยผู้คนส่วนใหญ่ชื่นชอบให้มีถนนปลายตันในละแวกบ้านของตนเอง เนื่องจากเกิดความปลอดภัยและมีสภาพแวดล้อมที่ดีทำให้เด็กๆ ร้อยละ 88 ในชุมชนออกมาเล่นกลางถนนทุกวันและใช้พื้นที่กลางถนนเป็นพื้นที่หลักในการเล่น (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

ภาพ 2.8 เมื่อมีการปรับปรุงถนนให้เป็นถนนแบ่งปันพบว่าผู้คนออกมาใช้ถนนเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมมากขึ้น (Southworth & Ben-Joseph, 1997)

การปรับปรุงคุณภาพของถนนให้เกิดเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมและทำให้ผู้คนออกมาใช้งานพื้นที่กิจกรรมนอกบ้านมากขึ้นนั้นสอดคล้องกับความคิดของ Jan Gehl (2001) ซึ่งได้นำเสนอในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างถนนคุณภาพของถนน (Quality of Streets) และกิจกรรมนอกบ้าน

3 ลักษณะ (Three Type of Outdoor Activities) โดย Gehl เสนอว่ากิจกรรมนอกบ้านนั้นประกอบไปด้วยสามลักษณะดังนี้ 1) กิจกรรมที่จำเป็นต้องทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Necessary Activities) เป็นกิจกรรมที่ผู้คนจำเป็นต้องใช้ถนนในการทำกิจวัตรประจำวัน เช่น เป็นทางสัญจรไปในสถานที่ต่างๆ , รอรถประจำทาง และส่งจดหมาย ซึ่งแม้ว่าคุณภาพของสภาพแวดล้อมของถนนจะอย่างไร ผู้คนจำเป็นต้องทำกิจกรรมเหล่านี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ 2) กิจกรรมที่สามารถเลือกที่จะทำได้ (Optional Activities) เป็นกิจกรรมที่ผู้คนยินดีจะทำ หากสภาพแวดล้อมของถนนมีคุณภาพเพียงพอ เช่น การเดินเล่น นั่งเล่น ยืนชมทัศนียภาพ 3) กิจกรรมทางสังคม (Social Activities) เป็นกิจกรรมที่ผู้คนนั้นมีการทำกิจกรรมทางสังคมกับผู้อื่นนอกบ้านเช่น การเล่นเกมของเด็ก, การพักผ่อนและพูดคุยระหว่างเพื่อนบ้าน เป็นต้น โดยกิจกรรมลักษณะนี้จะส่งเสริมต่อความสัมพันธ์ของผู้คน โดย Gehl เสนอว่าหากถนนไม่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมในการทำกิจกรรมทางสังคม ผู้คนจะเลือกทำกิจกรรมที่จำเป็นต้องทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Necessary Activities) แต่จะไม่ค่อยทำกิจกรรมที่สามารถเลือกที่จะทำได้ และไม่ทำกิจกรรมทางสังคม โดยถนนที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมในการทำกิจกรรมทางสังคมจะส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางสังคม

การพัฒนาถนนให้เป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมในหมู่บ้านสมัยใหม่ดังเช่นถนนแบ่งปันนั้นจะเป็นกลไกสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านสมัยใหม่มีความสนิทสนมกัน ก่อเกิดความรู้สึกอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน นำมาซึ่งเครือข่ายชุมชน นำมาซึ่งหมู่บ้านที่มีสังคมที่ปลอดภัยในที่สุด

จากการที่ได้นำเสนอสังคมสองแบบผ่านไปแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นได้ว่าไม่มีแบบแผนทางสังคมใดดีกว่ากันในแง่ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในละแวกบ้าน เพียงแต่ทั้งสองแบบแผนของสังคมนั้นจำเป็นต้องมีการพัฒนาแบบพื้นที่ให้ไปสู่สังคมที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยจะเห็นได้ว่า พื้นที่ในลักษณะ “พื้นที่ครอบครองร่วม” นั้นมีความสำคัญและเป็นพื้นที่หนึ่งในการเป็นกลไกทางสังคมที่ส่งเสริมโอกาสในการทำให้ผู้คนมีโอกาสนในการทำความรู้จักกันในเบื้องต้น สร้างความรู้สึกคุ้นเคย จนนำไปสู่ความรู้สึกอยู่ร่วมกัน และ พัฒนาไปเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ และเครือข่ายการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของทั้งหมู่บ้านสมัยใหม่และชุมชนหมู่บ้านในสังคมเชิงใหม่ในปัจจุบัน

2.2 การทบทวนวรรณกรรมในเรื่องวิธีการศึกษาพื้นที่

การนำเสนอในส่วนต่อไปนี้เป็นทบทวนวรรณกรรมในส่วนของวิธีการในการศึกษาพื้นที่เพื่อเป็นสร้างความเข้าใจแก่ผู้เขียนก่อนการทำการออกแบบงานวิจัยและการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยในการนำเสนอประกอบด้วย 2.2.1) ทฤษฎีในการศึกษาพื้นที่ ซึ่งเป็นการนำเสนอ

ถึงทฤษฎีที่นักวิจัยใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่ โดยแบ่งออกเป็นสองส่วนย่อยได้แก่

2.2.1.1) การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาพื้นที่ เป็นการนำเสนอว่า หากผู้วิจัยต้องการทำการศึกษาศาสนาการณณ์และกิจกรรมทางสังคมหนึ่งนั้น ผู้วิจัยนั้นจะต้องมีขอบเขตในการศึกษาแค่ไหน, มีวิธีการในการเลือกจำนวนตัวอย่างอย่างไร และ ใช้เทคนิควิธีอะไรในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

2.2.1.2) ทฤษฎีที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของสถานที่ โดยเป็นการเสนอว่าเมื่อนักวิจัยลงไปศึกษาพื้นที่แล้ว จะมีทฤษฎีใดที่สามารถเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่ได้บ้าง

2.2.1 ทฤษฎีในการศึกษาพื้นที่

การศึกษาในเรื่อง “พื้นที่” นั้นมีการศึกษาในหลากหลายสาขาวิชาที่แตกต่างกัน ซึ่งแต่ละสาขาวิชาก็มีมุมมองในการมองพื้นที่ซึ่งแตกต่างกันออกไป โดยสามารถแบ่งออกเป็นสามมิติใหญ่ๆ ได้แก่ พื้นที่ทางกายภาพ, พื้นที่ทางสังคม และ พื้นที่ทางจิตใจของปัจเจก (อภิญา เพ็ญพสุกุล, 2543) ดังเช่นที่ได้นำเสนอไปแล้วในส่วนแรกของบทบทวนวรรณกรรมนี้ เนื่องจากการศึกษา “คุณลักษณะช่วงเฮือน” เป็นการศึกษาพื้นที่ทางสังคม ผู้เขียนจึงได้ทำการทบทวนทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่จากงานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวข้องกับการศึกษาพื้นที่ โดยในส่วนนี้ประกอบด้วยสองส่วนย่อยได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการเชื่อมสถานการณณ์ทางสังคมและ กิจกรรมที่เหมือนกันเข้าด้วยกัน และ ทฤษฎีว่าด้วยองค์ประกอบของสถานที่ ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะช่วยให้ผู้เขียนทำความเข้าใจกับกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่เพื่อใช้เป็นความรู้ในการสร้างระเบียบวิธีวิจัยในส่วนต่อไป

2.2.1.1 การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาพื้นที่

ดังที่ได้นำเสนอไปแล้วในตอนต้นของส่วนการทบทวนวรรณกรรมนี้ว่าทั้งผู้คนและพื้นที่ในสังคมหนึ่งๆ ล้วนถูกหล่อหลอมจากแบบแผนของสังคมนั้นๆ โดยในการที่ผู้คนจะมีท่าทีการแสดงออกอย่างไรในพื้นที่หนึ่งๆ ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากแบบแผนของสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ทั้งสิ้น การเข้าไปศึกษาคุณลักษณะของช่วงเฮือนที่ส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านมีความผูกพันต่อกันนี้ จึงเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่ว่าช่วงเฮือนซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งเกิดการหล่อหลอมโดยแบบแผนของสังคมชุมชนนั้นสามารถส่งเสริมให้ผู้คนในสังคมนั้นมีความผูกพันต่อกันได้อย่างไร ซึ่งการจะตอบคำถามนี้ได้ต้องทำความเข้าใจว่าความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมหรือญาติและพื้นที่ซึ่งถูกนิยามว่า “ช่วงเฮือน” นั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร

การศึกษาในลักษณะของการเข้าไปทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและพื้นที่นี้เป็นแนวทางการศึกษาของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะของการทำวิจัย

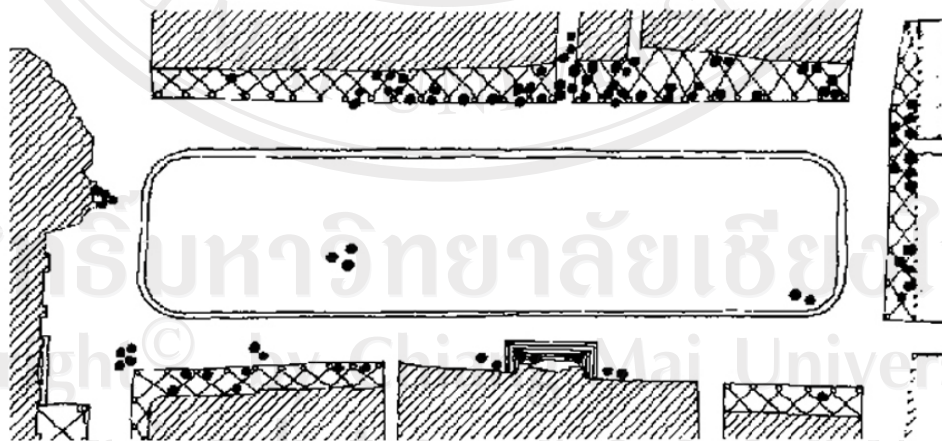
เชิงสังคม (Social Research) โดย Babbie (2000) ได้เสนอว่าลักษณะของการทำวิจัยเชิงสังคมนั้นมีสามประเภทลักษณะใหญ่ๆคือ 1) สำรวจ (Exploration) หมายถึงการศึกษาเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในสังคม โดยการศึกษาในลักษณะนี้ยังไม่ได้เป็นการศึกษาถึงเหตุการณ์นั้นในเชิงลึกแต่เป็นการศึกษาภาพรวมของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์นั้นๆ เพื่อทำความเข้าใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเบื้องต้น 2) พรรณนา(Description) หมายถึงการเข้าไปศึกษาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆ โดยเป็นการพยายามเข้าไปบรรยายรายละเอียดของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะอยู่ในเชิงวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือในเชิงพรรณนา โดยเป็นการมองเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่ทำการศึกษานั้นเพียงอย่างเดียวในเชิงรายละเอียดแต่ไม่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสิ่งอื่นๆในสังคม 3) อธิบาย (Explanation) หมายถึงการศึกษาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่างๆ โดยเป็นการศึกษาเพื่อพยายามทำความเข้าใจในการเกิดขึ้นของ เหตุการณ์และปรากฏการณ์นั้นๆ ว่ามีการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างไรและมีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆในสังคมอย่างไร โดยความคิดของ Earl Babbie นั้น แสดงให้เห็นว่าก่อนทำการวิจัยผู้ทำการวิจัยควรทำความเข้าใจกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้ชัดเจนว่าผู้วิจัยนั้นต้องการเข้าไปทำความเข้าใจกับเรื่องที่จะศึกษาในรูปแบบใด และผลของการศึกษานั้นผู้วิจัยต้องการให้ออกมาในรูปแบบใด เนื่องมาจากการประเภทของการวิจัยไม่ว่าจะเป็น สำรวจ, พรรณนา หรือ อธิบาย นั้นล้วนมีรูปแบบในการทำวิจัยที่แตกต่างกัน และส่งผลทำให้ผลของการวิจัยที่ได้นั้นมีความแตกต่างกัน

Kirk & Miller (1986) ได้เสนอขั้นตอนว่าการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นประกอบไปด้วยสี่ระยะใหญ่ๆในการทำวิจัยได้แก่ 1) การประดิษฐ์สร้าง (Invention) หมายถึงการที่ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจกับสิ่งที่ต้องการทำการศึกษาโดยทำการทบทวนทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา หลังจากนั้นจึงทำการพัฒนาวิธีการศึกษา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์ข้อมูล โดยการสืบค้นงานวิจัยที่ผ่านมา และทำการทดลองใช้และประเมินผลวิธีวิจัยต่างๆเพื่อที่จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม 2) ค้นพบ (Discovery) หมายถึงการลงไปเก็บข้อมูลภาคสนามตามวิธีวิจัยที่ได้วางแผนไว้ 3) แปลความ (Interpretation) หมายถึงการที่นักวิจัยนำผลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามวิธีวิจัยที่ได้ออกแบบไว้ และ 4) อธิบาย (Explanation) หมายถึงการอธิบายสิ่งที่ค้นพบจากการทำการวิจัย ซึ่งเกิดจากการการทำตามสามระยะในการทำวิจัย ไม่ว่าจะเป็น ประดิษฐ์สร้าง ค้นพบ และ แปลความ โดยระยะสุดท้ายนี้จะเป็นการเขียนรายงานการวิจัยและการนำเสนอ (Sommer & Sommer, 2002) โดยการปรับเปลี่ยนมุมมองและวิธีการวิจัยนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากนักวิจัยนั้นจะพบว่ามีข้อมูลใหม่ๆปรากฏขึ้นอยู่ระหว่างที่ทำการวิจัย ส่งผลทำให้วิธีการศึกษาวิจัยนั้นไม่แน่นอนคงที่ โดยจะมี

การเพิ่ม ปรับเปลี่ยน และลดลงของวิธีการศึกษาการอยู่ตลอดเวลา จึงต้องทำการปรับเปลี่ยนมุมมองและวิธีการในการศึกษาเพื่อสอดคล้องกับเรื่องที่ทำการศึกษา

การเลือกจำนวนของสนามวิจัยในเชิงสังคมนั้นสามารถแบ่งระดับของการศึกษาได้ตั้งแต่ระดับกว้างเช่นการศึกษาสังคมหลายสังคม จนไปถึงระดับแคบเช่นการศึกษาสถานการณ์ทางสังคม สถานการณ์เดียว ขึ้นอยู่กับ 1) ประเภทของการทำวิจัย ว่าต้องการทำวิจัยลักษณะของ การสำรวจ การพรรณนา หรือ การอธิบาย ซึ่งแต่ละประเภทของการวิจัยเชิงสังคมนั้นก็มีการเลือกจำนวนของสนามวิจัยที่แตกต่างกัน และ 2) จำนวนของผู้ทำวิจัย ซึ่งการเลือกสนามวิจัยแบบสถานการณ์ทางสังคมสถานการณ์เดียวจะเป็นการง่ายแก่ผู้ทำการวิจัยที่จะทำความเข้าใจเรื่องที่ศึกษามากกว่าหากผู้วิจัยมีจำนวนน้อย ในขณะที่การศึกษาสังคมหลายสังคมจะใช้ผู้วิจัยที่จำนวนมากกว่าและใช้เวลายาวนานกว่า และผลที่ได้จะออกมาในลักษณะปริมาณมากกว่าหมายความว่าผู้วิจัยไม่ได้มุ่งมั่นในการทำความเข้าใจในสถานการณ์ทางสังคมนั้นๆ แต่เน้นความเหมือนกันของสถานการณ์นั้นๆ มากกว่าในลักษณะของปริมาณตัวเลข ดังเช่นที่งามพิศ สัตย์สงวน (2547) ได้เสนอถึงการเลือกจำนวนของการศึกษาที่แตกต่างกันของนักวิจัยเชิงสังคม อาทิเช่น ในการศึกษาของไวคอร์ท เลือกวิจัยหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่มีประชากรเพียง 125 คน, สเปรดเลย์ เลือกทำวิจัยในบาร์แห่งหนึ่ง, หลุยส์ ใช้เวลาหลายปีศึกษาครอบครัวเดียว โดยการวิจัยเชิงสังคมนั้นมักจะเริ่มจากพื้นที่แห่งเดียวเล็ก ๆ ก่อน เช่นนักวิจัยคนหนึ่งเริ่มสังเกตรถเมลล์คันเดียวที่วิ่งตามถนนในเมืองมิเนโซต้า ต่อมามันชัดเจนว่า นักวิจัยไม่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาโดยการศึกษารายประจําทางเพียงคนเดียวได้ นักวิจัยจึงใช้รถเมลล์ทุกสายที่วิ่งบนถนนสายหนึ่งเป็นสนามในการวิจัย โดยเพิ่มจำนวนผู้วิจัยให้มากขึ้น โดยในการวิจัยเชิงสังคมที่ต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังคม ผู้คน พื้นที่ และชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่นั้น โคนส่วนใหญ่แล้วจะมีการเลือก หมู่บ้านเพียงหมู่บ้านเดียวเป็นสนามวิจัย ในลักษณะของหมู่บ้านกรณีศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยประเภทต้องการเข้าไป “อธิบาย” เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่ง Groat & Wang (2002) ได้ให้นิยามของกรณีศึกษาไว้ว่า กรณีศึกษาเป็นความสงสัยเชิงประจักษ์ในการเข้าไปสืบค้นปรากฏการณ์ ซึ่งสอดคล้องอยู่ใน การดำเนินชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกใช้ตัวอย่างในลักษณะกรณีศึกษานี้จะถูกนำมาพิจารณาเมื่อผู้วิจัยไม่สามารถแบ่งแยกกระหว่างบริบทของปรากฏการณ์และบริบทปกติในชีวิตประจำวันของผู้คน ดังเช่นการเลือกชุมชนเพียงชุมชนเดียวในกรุงเทพมหานคร เป็นสนามวิจัยในงานวิจัยของดาร์ณี ถวิลพิพัฒนกุล (2543) ในเรื่องการศึกษารูปแบบการคบหาสมาคมของผู้ย้ายถิ่นชาวชนบทในกระบวนการปรับตัวให้เข้ากับสังคมเมืองในกรุงเทพมหานคร และ งานวิจัยของภูมิชาย พันธุ์ไพโรจน์ (2547) เรื่องการคงอยู่ของลักษณะพื้นถิ่นในชุมชนริมคลองย่านรังสิตที่ได้เลือกชุมชนริมคลองรังสิตชุมชนหนึ่งเป็นสนามวิจัยในการศึกษา

การเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามนั้นส่วนใหญ่แล้วนักวิจัยเชิงสังคมจะทำการเข้าไปเก็บข้อมูลผ่านทางบุคคลตัวแทน (Key Personal) โดยนักวิจัยจะทำการร้องขอให้บุคคลที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้นๆ หรือหมู่บ้านนั้นๆ พาเข้าไปให้นักวิจัยทำการสังเกต (Observation) และ การสัมภาษณ์ (Interview) ทำให้นักวิจัยค่อยๆ ไปทำความรู้จักกับโลกและตัวตนของพวกเขา ดังเช่นงานวิจัยของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) เรื่องโลกของคนไร้บ้านที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการเข้าแฝงตัวเข้าไปเป็นคนไร้บ้าน ค่อยๆ ทำความรู้จักกับคนไร้บ้านจริงๆ และติดตามคนไร้บ้านเหล่านี้ไปในที่ต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับโลกของคนไร้บ้าน และงานวิจัยของบุญธวัช บุญเจือ (2546) คนเก็บของเก่า ผู้นำขยะเข้าสู่ระบบการผลิตใหม่และการหมุนเวียนใช้ใหม่ ผู้วิจัยได้ติดตามคนเก็บของเก่าในสามชุมชน ได้แก่ ชุมชนรถไฟพัฒนา, ชุมชนรักรถไฟ และ ชุมชนร่วมใจ เพื่อทำความเข้าใจกับตัวตนของคนเก็บขยะและการนิยามความหมายในโลกของพวกเขา โดยในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น ผู้ทำวิจัยจำทำการบันทึกข้อมูลภาคสนามในรูปแบบสื่อต่างๆ เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ในภายหลัง ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายภาพ, การบันทึกเสียงสัมภาษณ์ หรือการวาดภาพประกอบต่างๆ เช่นการทำแผนที่พฤติกรรม (Behavioral Map) (ภาพ 2.9) ซึ่งเป็นวิธีการบันทึกความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมมนุษย์และสภาพแวดล้อม โดยเป็นการบันทึกตำแหน่งของผู้คนที่ทำกิจกรรมและลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งเป็นเทคนิควิธีที่เหมาะสมกับการศึกษาเรื่องจิตวิทยาพฤติกรรม (Behavioral Psychology) และการศึกษาสภาพแวดล้อมของเมืองเช่น การศึกษากิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในถนน (Sommer & Sommer, 2002)

ภาพ 2.9 การศึกษาพลาซ่าแห่งหนึ่งในอิตาลี โดยการใช้ Behavioral Mapping (Gehl, 2001)

จากความคิดของ Babbie (2000) ในเรื่องของสามประเภทของการทำวิจัยสังคม และความคิดของ Kirk & Miller (1986) ในเรื่องลำดับขั้นตอนในการทำวิจัยเชิงคุณภาพนั้น แสดงให้

เห็นว่าถึงแม้ว่าการวิจัยในเชิงสังคมซึ่งเป็นหนึ่งแนวทางของการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ถึงแม้จะไม่ได้เคร่งครัดในเรื่องการกำหนดขอบเขตของตัวแปรในการศึกษาให้ชัดเจนดังเช่นการทำวิจัยในเชิงปริมาณ แต่การ 1) กำหนดมุมมอง แก่เรื่องที่ทำการศึกษาดังแต่เริ่มต้นของการทำวิจัยนั้นเป็นเรื่องสำคัญในการทำวิจัย เนื่องจากมุมมองของการวิจัยนี้จะส่งผลต่อภาพรวมทั้งหมดของการทำวิจัยว่าจะเป็นไปในลักษณะใด โดยในการศึกษาคุณลักษณะของช่วงเวลานี้ผู้เขียนได้ใช้ “การอธิบาย” (Explanation) มาเป็นมุมมองหลักของการวิจัย เนื่องมาจากผู้เขียนมีความเห็นว่า วัตถุประสงค์ของการเข้าไปศึกษาคุณลักษณะของช่วงเวลาที่ต้องการเข้าไปทำความเข้าใจว่าช่วงเวลานั้นมีความสัมพันธ์กับผู้คน ตัวตนของพวกเขา และ สังคมที่พวกเขาเน้นดำรงอยู่อย่างไรนั้น ซึ่งเป็นการพยายามศึกษาหาความสัมพันธ์ระหว่างช่วงเดือนและสิ่งอื่นๆในสังคมนั้น มีความสอดคล้องกับการศึกษาในลักษณะของการ “อธิบาย” ซึ่งเป็นการพยายามศึกษาเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างความสัมพันธ์และสิ่งอื่นๆในสังคม อีกทั้ง 2) การออกแบบขั้นตอน ของการทำวิจัยนั้นก็มีความสำคัญมากต่อการวิจัยเชิงคุณภาพเนื่องมาจากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นมีการปรับเปลี่ยนและไม่คงที่อยู่ตลอดเวลา การออกแบบขั้นตอนของการทำวิจัยไว้ตั้งแต่เริ่มต้นนั้น จะช่วยทำให้นักวิจัยเข้าใจถึงตำแหน่งของตนเองว่าอยู่ช่วงใดของการทำวิจัยและช่วยให้ไม่สับสนในระหว่างที่การทำวิจัยดำเนินไป โดยในการศึกษาคุณลักษณะของช่วงเวลานี้ผู้เขียนได้แบ่งขั้นตอนของการวิจัยออกเป็นสามส่วนได้แก่ การเก็บข้อมูลภาคสนาม, การวิเคราะห์ข้อมูล และ การสังเคราะห์ข้อมูล โดยในการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้นแบ่งออกเป็นสองส่วนได้แก่ การเก็บข้อมูลภาพกว้างของช่วงเดือนในชุมชนบ้านเด่น และ การเก็บข้อมูลเชิงลึกของช่วงเดือนในครอบครัวเครือญาติหนึ่งในชุมชนบ้านเด่น ซึ่งรายละเอียดของขั้นตอนการวิจัยนั้นผู้เขียนจะนำเสนออย่างละเอียดอีกครั้งในการนำเสนอที่สาม และใน 3) การเลือกจำนวนของหมู่บ้าน เป็นสนามวิจัยนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของการวิจัย โดยนักวิจัยสามารถเลือกได้ทั้งการมีสนามวิจัยหลากหลายหมู่บ้านหรือการเลือกหมู่บ้านเพียงหมู่บ้านเดียวเป็นหมู่บ้านกรณีศึกษา โดยการเลือกหมู่บ้านเพียงหมู่บ้านเดียวเป็นหมู่บ้านกรณีศึกษานั้นจะเหมาะสมกับการวิจัยที่ต้องการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านในลักษณะของการเข้าไปอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมากกว่าการเลือกหมู่บ้านจำนวนมาก โดยการมีบุคคลตัวแทนเป็นผู้ชักนำผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้านหรือโลกของพวกเขา นั้น เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของผู้คนและพื้นที่ในสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ ทำให้ผู้วิจัยสามารถอธิบายความสัมพันธ์หรือความหมายของปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาในพื้นที่นั้นๆได้ โดยในการศึกษาคุณลักษณะของช่วงเวลานี้ผู้เขียนได้เลือกชุมชนบ้านเด่นเป็นหมู่บ้านกรณีศึกษา โดยสาเหตุที่ผู้เขียนเลือกชุมชนหมู่บ้านเพียงหมู่บ้านเดียวในการเป็นหมู่บ้านกรณีศึกษา นี้ เนื่องมาจากผู้เขียนต้องการทำการวิจัยเชิงสังคมที่ต้องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังคม ผู้คน

และพื้นที่ในชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่ ซึ่งโค่นส่วนใหญ่แล้วจะมีการเลือกหมู่บ้านเพียงหมู่บ้านเดียว เป็นสนามวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์ต้องการเข้าไป “อธิบาย” เหตุการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของการศึกษาคุณลักษณะของ ช่วงเดือนในชุมชนหมู่บ้าน

2.2.1.2 กรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่องพื้นที่ทางสังคม

นอกจากความคิดในเรื่อง ประเภทของการทำวิจัยทางสังคมและลำดับขั้นตอนในการทำ วิจัยเชิงคุณภาพแล้ว เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่นักวิจัยในเชิงคุณภาพต้องทำความเข้าใจก่อนการลง เก็บข้อมูลภาคสนาม นั่นคือ “กรอบแนวคิดในการศึกษา” โดยกรอบแนวคิดในการศึกษานี้มีลักษณะ เหมือนแว่นที่คอยช่วยนักวิจัยในการมองและแยกแยะว่า ในการเก็บข้อมูลภาคสนามนั้น นักวิจัย ต้องการศึกษาสິงใด และสิ่งที่นักวิจัยต้องการศึกษานั้นมีขอบเขต ความหมาย และลักษณะทาง รูปธรรมเป็นอย่างไร เพื่อที่ว่าเมื่อผู้วิจัยลงสนามวิจัยแล้วจะสามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดคือสิ่งที่ ผู้วิจัยต้องการศึกษาและสิ่งใดไม่ใช่ เพื่อที่จะทำให้ผู้วิจัยสามารถมุ่งประเด็นในการทำการเก็บข้อมูล ในเรื่องสิ่งที่ต้องการศึกษาได้อย่างชัดเจน โดยในการกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นนั้นทางสังคม นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองลักษณะนั่นคือ 1) กรอบแนวคิดที่เสนอคุณลักษณะที่ดีของพื้นที่ และ 2) กรอบแนวคิดที่เสนอองค์ประกอบของสถานที่ โดยแต่ละกรอบความคิดนั้นมีรายละเอียด ดังนี้

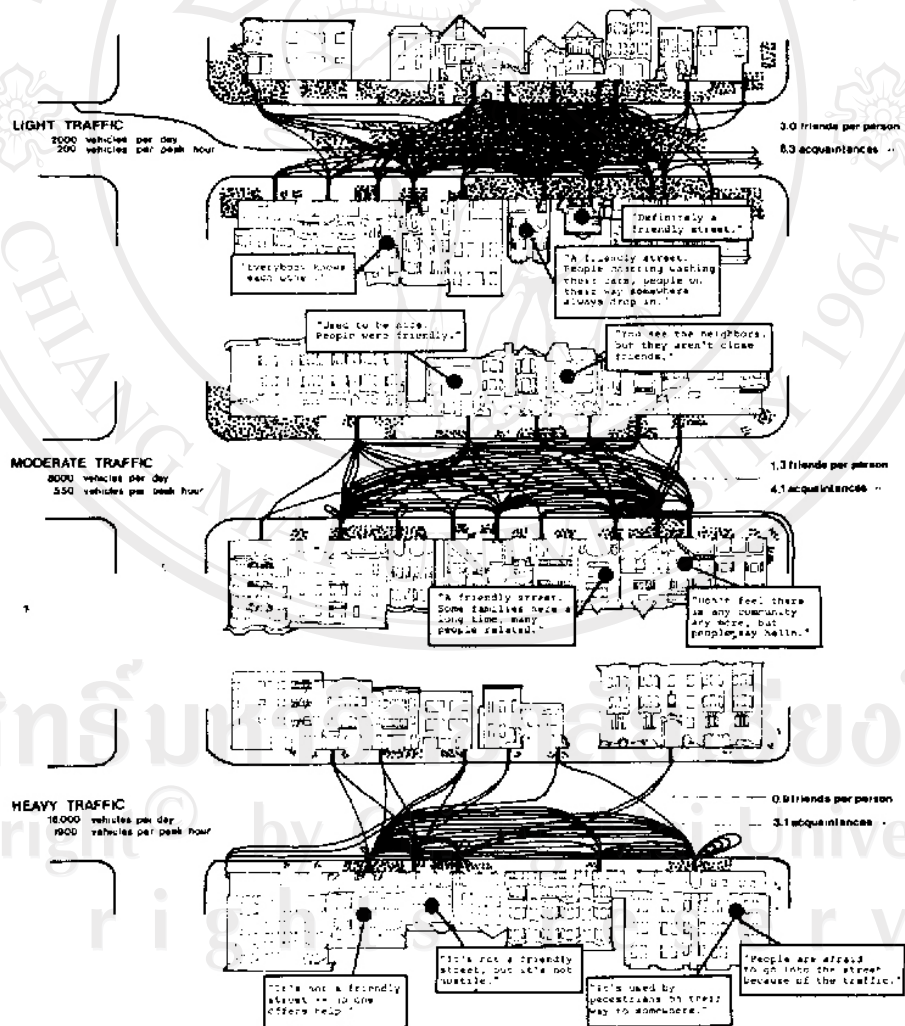
2.2.1.2.1 กรอบแนวคิดที่เสนอคุณลักษณะที่ดีของพื้นที่

นั่นหมายถึง กรอบแนวคิดที่เกิดจากการกำหนดคุณลักษณะที่ดีของพื้นที่ไว้ตั้งแต่ต้นโดย อ้างอิงจากงานวิจัยที่ผ่านมา แล้วนำไปทำการวิจัยว่าพื้นที่กิจกรรมทางสังคมที่กำลังทำการวิจัยอยู่ นั้นมีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะของคุณภาพดีของพื้นที่ตามทฤษฎีหรือไม่อาทิเช่น งานวิจัยของ Gehl (2001) ได้นำเสนอลักษณะสภาพแวดล้อมของพื้นที่กิจกรรมทางสังคมที่มีคุณภาพออกเป็นสิบสองข้อย่อยในสามหัวข้อใหญ่เพื่อเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่กิจกรรมทางสังคมซึ่ง ประกอบด้วย การปกป้อง (Protection) ซึ่งหมายถึงพื้นที่กิจกรรมชุมชนที่มีคุณภาพต้องมีความปลอดภัยจาก อันตรายจากการจราจร และ อุบัติเหตุอื่นๆ, มีความปลอดภัยจากอาชญากรรมและความรุนแรง, มีความปลอดภัยจากสภาพอากาศที่ไม่พึงประสงค์ เป็นต้น, ความสะดวกสบาย (Comfort) หมายถึงพื้นที่กิจกรรมชุมชนที่มีคุณภาพต้องสามารถเดินไปมาได้สะดวก, สามารถยืนหรือหยุด, สามารถนั่งได้, สามารถมองเห็น, สามารถพูดคุยได้, สามารถเล่นหรือพักผ่อนได้ เป็นต้น และ ความรื่นรมย์ (Enjoyment) ซึ่งหมายถึงการที่พื้นที่กิจกรรมชุมชนที่มีคุณภาพ มีสัดส่วน (Scale)

ของสภาพแวดล้อมรอบข้างที่เหมาะสมกับกิจกรรมทางสังคม, มีสภาพอากาศที่ดี, มีบรรยากาศที่ดีเป็นต้น

งานวิจัยของ Appleyard & Lintell (1982) ที่ได้ทำการนำเสนอการศึกษาคุณภาพของสภาพแวดล้อมบนถนนไว้ในบทความ The Environmental Quality of City Street : The Residents' Viewpoint (ภาพ 2.10) โดยได้มีกรอบแนวคิดในการศึกษาแบ่งออกเป็นห้าเรื่อง ได้แก่ อันตรายที่เกิดจากการจราจร (Traffic Hazard), เสียงและมลภาวะ (Stress, Noise and Pollution), ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction), ความเป็นส่วนตัวและอาณาเขตของบ้าน (Privacy and Home territory) และ การรับรู้ถึงอันตรายของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปของถนน (Environmental Awareness) เป็นต้น

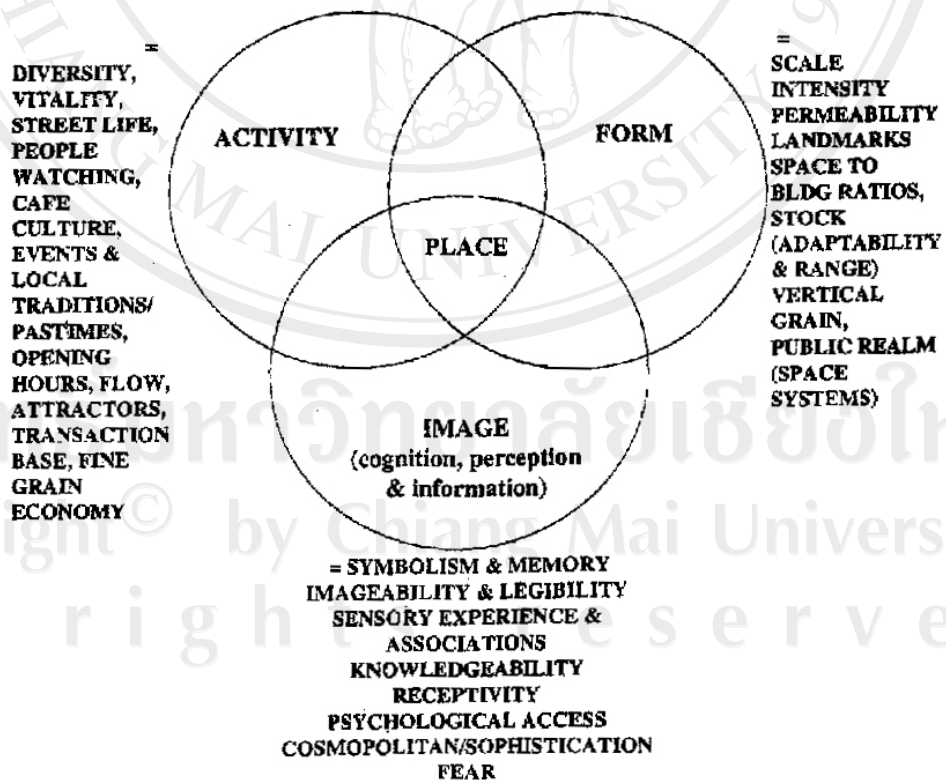

ภาพ 2.10 การศึกษา The Environmental Quality of City Street : The Residents' Viewpoint

(Kaplan & Kaplan, 1982)

2.2.1.2.2 กรอบแนวคิดที่เสนอองค์ประกอบของสถานที่

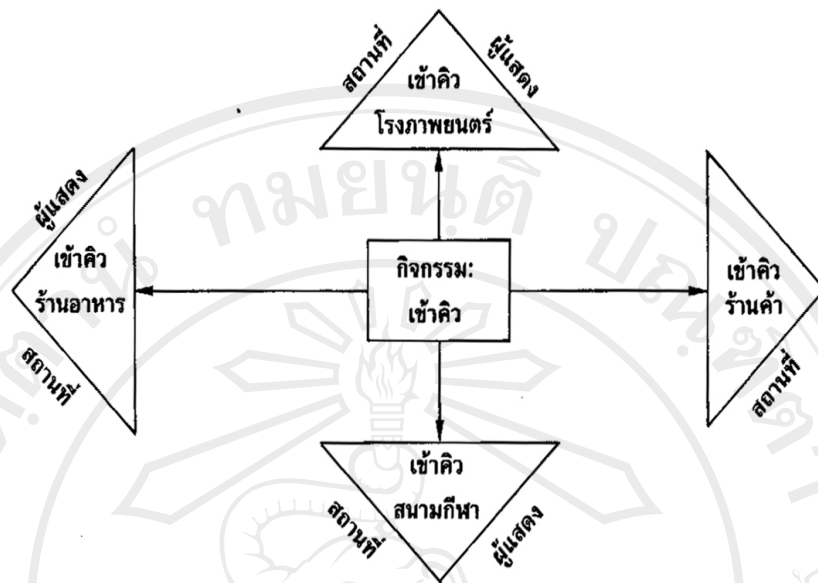
หมายถึงกรอบแนวคิดที่เสนอว่าในพื้นที่หนึ่งนั้นประกอบไปด้วยองค์ประกอบใดบ้าง แต่ไม่ได้ทำการชี้ชัดว่า องค์ประกอบของสถานที่ ที่ทฤษฎีได้ทำการเสนอนั้นมีความดีเลวอย่างไร Carmon, Heath, Oc & Tiesdell (2003) (ภาพ 2.11) ว่าประกอบไปด้วยสามส่วนคือ 1) กิจกรรม (Activity) ซึ่งหมายถึง กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆ เช่น การเดิน นั่ง พุดคุย เป็นต้น 2) กายภาพของพื้นที่ (Physical Setting) ซึ่งหมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ของพื้นที่นั้นๆ เช่น ต้นไม้ ลานดิน เป็นต้น 3) ความหมาย (Meaning) เป็นภาพปรากฏที่เกิดมาจากการ รับรู้ (Perception) และ การสำนึก (Cognition) จากข้อมูล (Information) ซึ่งข้อมูลในที่นี้คือ การร่วมกันระหว่าง กิจกรรมและรูปแบบทำให้เกิดความหมายและกลายเป็นพื้นที่ในที่สุด โดยความหมายในที่นี้สามารถแบ่งเป็นสองลักษณะได้แก่ ความหมายที่รับรู้ด้วยตาเห็น (Perceptual Meaning) ซึ่งหมายถึงความหมายที่สามารถรับรู้ได้โดยตรงจากตัวลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ต่างๆ เช่น พื้นที่นั่ง พื้นที่โล่ง เป็นต้น และความหมายร่วม (Associated Meaning) ซึ่งหมายถึงความหมายซึ่งเกิดจากที่ผู้คนเอาตัวตนในสังคมของพวกเขาไปสัมพันธ์ในการตีความด้วย เช่น ลานบ้านของคุณตา เป็นต้น

ภาพ 2.11 องค์ประกอบของสถานที่ของ Carmon, Heath, Oc & Tiesdell (2003)

การนำองค์ประกอบของสถานที่มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่นั้นสอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้นเรื่องพื้นที่หลายชั้นอาทิเช่น งานวิจัยในการการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องจำนวนของเด็กที่ออกมาเล่นในถนนแบ่งปีนในเยอรมันก่อนและหลังการปรับปรุงถนน (Southworth & Ben-Joseph, 1997) โดยผู้วิจัยได้ทำการบันทึกองค์ประกอบของสถานที่ในสามส่วน ได้แก่ 1) ภายภาพของถนนก่อนและหลังการปรับปรุง 2) กิจกรรมการเล่นของเด็กได้แก่ อายุของเด็กที่ออกมาเล่น, จำนวนของเด็กที่ออกมาเล่น และ ระยะเวลาที่เด็กออกมาเล่น และ 3) ความคิดเห็นของเด็กๆแก่ถนนที่ถูกปรับปรุง

เช่นเดียววิธีการศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดที่เรียกว่า การเชื่อมสถานการณ์ทางสังคมและกิจกรรมที่เหมือนกัน เป็นวิธีหนึ่งในการศึกษาเชิงคุณภาพแบบมานุษยวิทยา (Anthropological Research) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาที่ผู้วิจัยต้องการจะทำความเข้าใจกับสถานการณ์ทางสังคมแบบใดแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเป็นการศึกษากิจกรรมประเภทเดียวกันในหลายพื้นที่เพื่อทำให้เกิดภาพรวมของสถานการณ์ โดยอาจเป็นพื้นที่ในลักษณะเดียวกัน หรือพื้นที่ในลักษณะที่แตกต่างกันตามแต่วัตถุประสงค์ของการศึกษา (งามพิศ สัตย์สงวน, 2547) โดยผู้วิจัยจะทำการบันทึกองค์ประกอบของสถานที่สามส่วน ได้แก่ กิจกรรม สถานที่ และ ผู้แสดง เช่นในการวิจัยหนึ่งผู้วิจัยต้องการทำความเข้าใจกับสถานการณ์การเข้าคิวในพื้นที่สาธารณะนั้นเป็นอย่างไร ผู้วิจัยโดยได้เลือกสี่สถานที่มาเป็นพื้นที่ในการศึกษาได้แก่ การเข้าคิวในร้านค้า, การเข้าคิวในโรงภาพยนตร์, การเข้าคิวในร้านอาหาร และ การเข้าคิวในสนามกีฬา ซึ่งเมื่อได้ทำการศึกษาพฤติกรรมการเข้าคิวครบทั้งสี่สถานที่แล้ว ทำให้ผู้วิจัยเกิดความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม สถานที่ และ ผู้แสดงในเรื่องของการเข้าคิวว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร (ภาพ 2.12)

ภาพ 2.12 แสดงให้เห็นถึง การศึกษาสถานการณ์ทางสังคมและกิจกรรมที่เหมือนกันโดยใช้กิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ทางสังคมต่างๆ ที่ทำการศึกษา (งามพิศ สัตย์สงวน, 2547)

จากการนำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่ากรอบแนวคิดทั้งสองลักษณะไม่ว่าจะเป็น กรอบแนวคิดที่เสนอคุณลักษณะที่ดีของพื้นที่ หรือ กรอบแนวคิดที่เสนอองค์ประกอบของสถานที่ มีความแตกต่างกันในการนำไปเป็นกรอบแนวคิดของการทำวิจัย โดยกรอบแนวคิดที่เสนอคุณลักษณะที่ดีของพื้นที่นั้นมีลักษณะหน้าที่เสมือนเป็นมาตรฐานในการชี้วัดในการว่าพื้นที่ที่ทำการศึกษานั้นมีคุณภาพในการส่งเสริมให้ผู้คนออกมาทำกิจกรรมทางสังคมอย่างเพียงพอตามที่ทฤษฎีได้เสนอไว้หรือไม่ ในขณะที่กรอบแนวคิดที่เสนอองค์ประกอบของสถานที่นั้นมีลักษณะเสมือนเครื่องมือที่ทำให้ผู้วิจัยนั้นเข้าไปทำความเข้าใจว่า ในพื้นที่หนึ่งๆนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม กายภาพ และ ความหมาย อย่างไร ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ที่ต้องการศึกษาได้ การเลือกกรอบแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งให้สอดคล้องกับประเภทของการศึกษานี้ จึงมีความสำคัญสำหรับผู้วิจัย เนื่องจากกรอบแนวคิดในการศึกษานี้จะครอบคลุมภาพรวมทั้งหมดของการวิจัย

โดยผู้เขียนได้เลือกทฤษฎี องค์ประกอบของสถานที่ (ภาพ 2.1.1) ของ Carmon, Heath, Oc & Tiesdell (2003) มาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาพื้นที่ เนื่องจากในความเห็นของผู้เขียนนั้น การศึกษาเรื่องคุณลักษณะที่ดีของช่วงเวลานี้ ซึ่งมีลักษณะของการศึกษาเชิงคุณภาพในลักษณะของ

การ “อธิบาย” ซึ่งเป็นการที่นักวิจัยต้องการเข้าไปทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างช่วงเฮือนและผู้คนนั้นสอดคล้องกับกรอบแนวคิดที่เสนอเรื่ององค์ประกอบของสถานที่มากที่สุด เนื่องจากกรอบแนวคิดในเรื่ององค์ประกอบของสถานที่นั้นไม่ได้มีการตัดสินพื้นที่ว่ามีความดีเลวอย่างไรแต่เป็นการเสนอทฤษฎีที่เปรียบเสมือน “แว่น” เมื่อให้นักวิจัยใช้มองเข้าไปในพื้นที่ว่าในพื้นที่หนึ่งๆ นั้นมีองค์ประกอบอะไรบ้าง โดยไม่ได้ให้คุณค่าตัดสินว่าองค์ประกอบของสถานที่ต่างๆ นั้นมีความดีเลวอย่างไร ทำให้กรอบแนวคิดที่เสนอองค์ประกอบของสถานที่นั้นมีลักษณะเป็นแว่นที่เปิดกว้างที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถค้นพบและทำความเข้าใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบสามส่วนของพื้นที่ ซึ่งนอกเหนือไปจาก กิจกรรมที่เกิดในพื้นที่และกายภาพของพื้นที่ซึ่งเป็นมิติการศึกษาพื้นที่ในเชิงกายภาพแล้ว กรอบแนวคิดเรื่ององค์ประกอบของสถานที่นี้ยังมีการศึกษาเรื่องความหมายของพื้นที่ซึ่งเป็นมิติทางความหมาย ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถทำความเข้าใจได้ว่าผู้คนนั้นมีการให้นิยามความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของพวกเขาและพื้นที่อย่างไร ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนสามารถทำความเข้าใจคุณลักษณะของช่วงเฮือนที่ส่งเสริมให้ผู้คนมีความผูกพันต่อกันได้

จากการนำเสนอทั้งสองส่วนของการทบทวนวรรณกรรมเรื่องทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และวิธีการศึกษาพื้นที่นี้ แสดงให้เห็นว่าตัวตนของผู้คนและพื้นที่นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก โดยพื้นที่นั้นไม่ได้มีความว่างเปล่าและเป็นกลาง แต่พื้นที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่จากอิทธิพลของแบบแผนทางสังคมนั้นๆ โดยรูปแบบของพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในสังคมชุมชนหรือพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่ล้วนถูกหลอมมาจากแบบแผนของสังคมที่พื้นที่นั้นๆ ดำรงอยู่ แต่ไม่ว่าจะเป็นในสังคมชุมชนหรือสังคมสมัยใหม่สิ่งหนึ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของการเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกันให้เกิดเป็นพื้นที่กิจกรรมทางสังคมดังเช่น “ช่วงเฮือน” ในสังคมชุมชนหรือ “ถนนแบ่งปัน” ในสังคมปัจเจก คือ การที่ในชุมชนหมู่บ้านหรือหมู่บ้านนั้นๆ มี “พื้นที่ครอบครองร่วม” ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในละแวกบ้าน โดยในการเข้าไปศึกษาพื้นที่ซึ่งเป็นการไปทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของผู้คนกับพื้นที่นี้เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพในลักษณะของการวิจัยเชิงสังคม ถึงแม้จะมีความยืดหยุ่นตามลักษณะของการทำวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การออกแบบการวิจัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการเลือกประเภทของการวิจัยว่าจะเป็น สัมภาษณ์ และ อธิบาย, การลำดับขั้นตอนในการทำวิจัย และการเลือกกรอบแนวคิดในการวิจัยนั้นล้วนเป็นสิ่งสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการทำวิจัยในเชิงสังคม และต้องทำการออกแบบการวิจัยให้เสร็จสิ้นก่อนการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการลงเก็บข้อมูลภาคสนามในการวิจัยเชิงสังคมนี้นิยมเข้าไปทำความรู้จักกับบุคคลตัวแทนกับผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ผู้วิจัยอยากเข้าไปทำการศึกษา โดยเป็นการค่อยๆ เข้าไปทำความรู้จักกับโลกหรือสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา ซึ่งเทคนิควิธีในการเก็บข้อมูลภาคสนามในการวิจัยนั้นประกอบไปด้วย การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวาดภาพประกอบ